

Economisch-Statistische Berichten

Het zondagsrijverbod en de
horecabedrijven

★

Drs. J. W. de Pous

Het einde van de ruimte

★

Drs. R. Ruiter en Mr. F. J. W. Rooker

De reserve aan gehuwde onderwijzeressen

★

Dr. A. Vondeling

De eigenaarslasten in de landbouw

★

Dr. H. Umrath

De Europese woningbouw in 1955

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

41e JAARGANG

No. 2060

WOENSDAG 12 DECEMBER 1956

COLLECTIEVE
PENSIOEN-VERZEKERING

Spuistraat 172

Amsterdam

KAS-ASSOCIATIE N.V.

Open bewaring van effecten
en schatkistpapier

BETALEN · BEWAREN · BEHEREN

**HOLLANDSCHE SOCIETEIT
VAN LEVENSVERZEKERINGEN N.V.**

A^o 1807

Collectieve Personeelsverzekering

Kapitaalverzekeringen

Lijfrenten

Directiepensioenen

Compagnonsverzekeringen

HOOFDKANTOOR

HERENGRACHT 475

AMSTERDAM-C

TEL. 49100

BEDRIJF IN CANADA
HEAD OFFICE: TORONTO

330 BAY STREET

R. Mees & Zoonen

Bankiers en

Assurantie-makelaars

Rotterdam

Amsterdam · 's-Gravenhage
Delft · Schiedam · Vlaardingen
Alblasserdam

Financiering van invoer,
uitvoer en transitio

Alle assurantien

Beleggingen en
vermogensbeheer

**ECONOMISCH-
STATISTISCHE BERICHTEN**

Uitgave van het Nederlandsch Economisch Instituut
Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 120, Rotterdam-W.
Telefoon redactie: K 1800-52939. Administratie: K 1800-38040. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam. Banque de Commerce, 6, Place Royale, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg 357, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 120, Rotterdam-W.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen f. 31,— per jaar. Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van het kalenderjaar.

Losse nummers 75 ct.
Speciale nummers f. 2.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Bijkantoor Westzeedijk, Rotterdam-W.

Advertenties. Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon 69300, toestel 1 of 3).

Advertentie-tarief f. 0,30 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,60 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van redenen te weigeren.

COMMISSIE VAN REDACTIE: C. van den Berg; Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; F. de Vries. Redacteur-Secretaris: A. de Wit; Adjunct Redacteur-Secretaris: J. H. Zoon.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIE: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. Vlerick.

Het zondagsrijverbod en de horecabedrijven

Het is niet onbegrijpelijk, dat de Regering ter beperking van het benzineverbruik gegrepen heeft naar het middel van een zondagsrijverbod. Bij de keuze, waarvoor men zich zag gesteld, t.w. een zondagsrijverbod of benzinerantsoenering, pleiten nu eenmaal verschillende argumenten voor de eerstgenoemde maatregel, zoals o.a. de minimale administratieve rompslomp, eenvoudige controlemogelijkheid en geen gevaar voor zwarte handel. Voor velen ware echter rantsoneering te prefereren geweest. Hiertoe behoren in de eerste plaats degenen, die werkzaam zijn in de horecabedrijfstak, zowel de ondernemers als de bedieningsgeld-ontvangende werknemers. Reeds toen nog niet bekend was, tot welke maatregel de Regering haar toevlucht zou nemen, werden door de ondernemersorganisaties en door het bedrijfschap „horeca” verzoekschriften ingediend om tot rantsoneering te besluiten.

Dit heeft belanghebbenden niet mogen baten. Wel werd in zoverre met de belangen van deze bedrijfstak rekening gehouden, dat het aanvangsuur van het rijverbod gesteld werd op vijf uur in plaats van op nul uur, waardoor tenminste de zaterdagavond „gered” werd. Dat hoopte men althans, want intussen is reeds gebleken, dat de zaterdagavond en -nachtomzet, in het bijzonder van de amusementsbedrijven, na het instellen van het zondagsrijverbod (en dus vermoedelijk daardoor) aanzienlijk is gedaald. Het publiek heeft anders gereageerd, dan men ook in horecaringen heeft verwacht. Men had gemeend erop te kunnen rekenen, dat de nadelige invloed van het verbod beperkt zou blijven tot de zondag, omdat men voor de zaterdagavond en -nacht, afgezien van de logiesverstrekkennde bedrijven, eer een omzetverhoging dan -verlaging verwachtte ten gevolge van het uitwijken van zondagavond-gasten naar de zaterdag.

Deze theorie is echter intussen door de praktijk achterhaald. Een verklaring voor dit verschijnsel te vinden is een interessant probleem voor de psycholoog. Voor ons is gemakkelijker verklaarbaar, dat de logiesverstrekkennde bedrijven de nadelige invloed van het zondagsrijverbod reeds in de bezettingsgraad van de nacht van zaterdag op zondag ondervinden. Alle automobilisten, die van zon-

dag op maandag thuis willen overnachten, moeten zorgen vóór de aanvang van het rijverbod binnen te zijn.

De zwaarste klap hebben echter de aan de snelverkeerswegen gelegen café-restaurantbedrijven te incasseren gekregen. Deze bedrijven zijn des zondags geheel geïsoleerd, hetgeen in sommige gevallen, waarin men vooral op die dag aangewezen is, niet minder dan een catastrofe betekent.

Een indruk van de ernst van de situatie geeft het resultaat van een door het bedrijfschap „horeca” ingestelde enquête, waaruit is gebleken, dat de omzet op zondag 25 november en zondag 2 december ruim 80 pCt. lager lag dan gemiddeld in oktober op die dag werd bereikt ¹⁾.

Verschillende bedrijven hebben dan ook reeds besloten op zondag maar te sluiten, omdat bij een dergelijke omzet lonende exploitatie onmogelijk bleek. Enkele ondernemers overwegen zelfs, althans gedurende de komende wintermaanden, geheel te sluiten, omdat zonder de zondag de omzet onvoldoende is om de additionele kosten in geval van geopend blij-

Resultaat van een door het bedrijfschap „horeca” ingestelde enquête bij omstreeks 200 bedrijven

	Gemiddelde omzet op zondag in oktober	Zondag 25 november t.o.v. gemiddelde in oktober	Zondag 2 december t.o.v. gemiddelde in oktober
Midden- en grootbedrijven in steden	100	44	54
Kleinbedrijven in steden	100	64	68
Midden- en grootbedrijven buiten centra	100	14	17
Kleinbedrijven buiten centra	100	68	68

ven goed te maken.

Iets minder ernstig is de situatie in de steden. Toch bleek ook daar, dat de omzet, wat betreft de grotere bedrijven, is gedaald met ruim 40 pCt., terwijl de enquête voor de kleinere bedrijven een omzetvermindering van ruim 30 pCt. uitwijst. Al weer tegen de verwachtingen in, omdat men gemeend had er hier op te mogen rekenen, dat men voor de nadelige invloed van het wegvallen van het autoverkeer een compensatie zou vinden in het „nergens anders heen kunnen gaan”. Exploitanten van op zondagmiddag geopende dancings bijv., die voor het inwerkintreden van het zondagsrijverbod dit optimistische geluid deden horen, melden nu een omzetzak van 40 pCt.

Nog nimmer is het de horeca-ondernemers zo duidelijk geweest hoe afhankelijk zij wel geworden zijn van het autoverkeer. Het is voor hen wel te hopen, dat het zondagsrijverbod zo spoedig mogelijk wordt opgeheven.

¹⁾ Voor zondag 25 november wordt zelfs een percentage van 86 gemeld. Hierbij moet rekening gehouden worden met de slechte weersgesteldheid. Voorts moet een zekere invloed worden toegekend aan het „hamsteren” en de naderende feestdagen.

's-Gravenhage

Dr. J. F. VAN SAARLOOS.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Het zondagsrijverbod en de horecabedrijven, door Dr. J. F. van Saarloos	1095	Ingezonden stuk:	
Het einde van de ruimte, door Drs. J. W. de Pous	1097	Actieve en passieve geldpolitiek, door Dr. W. L. Valk met een naschrift van Mr. H. F. van Leeuwen	1110
De reserve aan gehuwde onderwijzeressen, door Drs. R. Ruiter en Mr. F. J. W. Rooker	1100	Internationale notities:	
De eigenaarslasten in de landbouw, door Dr. A. Vondeling	1103	De Amerikaanse conjunctuur in het derde kwartaal van 1956, door Drs. R. Iwema	1111
De Europese woningbouw in 1955, door Dr. H. Umrath	1107	Geld- en kapitaalmarkt, door Drs. J. C. Brezet	1112
		Statistieken:	
		Emissies	1113

DE ARTIKELEN VAN DEZE WEEK

Drs. J. W. DE POUS, Het einde van de ruimte.

In dit artikel, waarmede schr. zijn beschouwingen over de ruimte-problemen der Nederlandse volkshuishouding beëindigd, wordt allereerst nader ingegaan op de door de S.-E.R. voorgestelde voorzieningen met betrekking tot de ontwikkeling van het prijsniveau en de beperking van de consumptie. Vervolgens wordt het aanbevolen programma van beperkende maatregelen getoetst aan het streven naar een aanvaardbare verdeling van het nationaal inkomen. Door de lastenverdeling tussen loontrekkers en zelfstandigen zal in 1957 de verhouding tussen loon-som per werknemer en het primaire nationale inkomen per hoofd der beroepsbevolking t.o.v. 1956 met 0,8 ten gunste van de werknemers stijgen. Een sluitende opsomming van de gevolgen van het beperkingsprogramma voor de rekening Overheid is o.a. door het ontbreken van voldoende gegevens niet te geven. De vergroting van het beschikbaar inkomen der bejaarden zal volgens schr., ook al brengt zulks een overeenkomstige vermindering van het inkomen der actieven met zich, door het gehele Nederlandse volk met instemming worden begroet. Schr. is van mening, dat het introduceren van het verdelingsaspect bij de beoordeling van het aanbevolen complex van beperkende maatregelen geen wijziging behoeft te brengen in zijn in het vorige artikel gegeven conclusie, dat de Raad heeft geadviseerd tot een evenwichtig en verantwoord samenstel van maatregelen, mits onder evenwichtig in dit verband wordt verstaan een verdeling van lasten naar draagkracht.

Drs. R. RUITER en Mr. F. J. W. ROOKER, De reserve aan gehuwde onderwijzeressen.

Er bestaat in Nederland een ernstig tekort aan onderwijzers. Dit tekort zal zich nog jarenlang, en in de zeer naaste toekomst vermoedelijk zelfs ernstiger, doen gevoelen. De moeilijkheden zouden aanmerkelijk kunnen worden verlicht indien men erin zou slagen de vrouwen, die in het bezit zijn van de onderwijzersakte, doch niet (meer) bij het onderwijs werkzaam zijn, in te schakelen. Het aantal gehuwde aktebezitters, dat voor het onderwijs zou kunnen worden aangetrokken, kan thans op maximaal 20.000 worden gesteld. Zelfs, indien slechts de helft of een kwart van dit potentieel aanbod geactiveerd zou kunnen worden, zou dit een waardevolle bijdrage kunnen leveren om het tekort aan onderwijzers te verminderen. De verlenging van de leerplicht en de instelling van kleinere klassen zou daardoor aanmerkelijk sneller kunnen worden gerealiseerd. Enkele maatregelen zouden er in het bijzonder toe kunnen bijdragen de toetreding tot het leerkrachtenkorps voor gehuwde vrouwen aanvaardbaar en aantrekkelijk te maken. De schrijvers noemen in dit verband: het invoeren van „part-time” bij het onderwijs; kleinere klassen; heroriëntering op het onderwijs via cursussen e.d. en belastingfaciliteiten.

Dr. A. VONDELING, De eigenaarslasten in de landbouw.

In zijn brief aan de Minister van Landbouw van 16 oktober jl. verlangt het Landbouwschap de volledige doorberekening van de eigenaarslasten in de kostprijzen. Onder volledig wordt verstaan: a) grond- en polderlasten; b) onderhoud en verzekering; c) rente en afschrijving; d) grondrente (netto-pacht). Naar aanleiding van de voorstellen van het Landbouwschap maakt schrijver, na eerst aandacht te hebben geschonken aan de pacht- en kooprijspolitiek met betrekking tot cultuurgrond, een aantal op- en aanmerkingen over de

volgende punten: 1. het tijdstip waarop de wensen zijn kenbaar gemaakt; 2. de polderlasten; 3. onderhoud en verzekering; 4. eigen bijdrage pachter; 5. grondrente; 6. algemene of specifieke vervangingswaarde; 7. de rente; 8. de spreiding van de pacht-prijzen; 9. compensatie voor de pacht-prijzerverhogingen; 10. de besteding van de hogere inkomsten door de eigenaren; 11. de gebouwen op submarginale bedrijven en 12. de gevolgen voor de ruimtegevers. Schrijver betreurt dat het Landbouwschap niet met voorstellen is gekomen die pasklaar zijn gemaakt voor de praktijk.

Dr. H. UMRATH, De Europese woningbouw in 1955.

Aan de hand van het jaarlijkse rapport van de E.C.E. betreffende de woningbouw geeft schr. eerst een overzicht van de algemene ontwikkeling van de volkshuisvesting in de verschillende Europese landen. Het blijkt o.a. dat de Franse woningproductie in drie jaar tijds is verdubbeld en dat Nederland t.a.v. het aantal vertrekken aan de spits staat. Wat betreft de financiering worden in de meeste landen in versterkte mate pogingen gedaan om van de toekomstige eigenaren een grote financiële bijdrage tot de woningbouw te verkrijgen. In alle landen zijn vergeleken met 1938 de kosten van levensonderhoud sterker gestegen dan de huren van de vooroorlogse woningen. In de particuliere sector speelt de bouw voor de eigenaar-bewoner een belangrijke rol. Voor het rapport de woningbouwcoöperaties behandelt, beperkt het zich tot de zgn. „traditionele” coöperaties, waar de leden nauw bij de activiteiten betrokken zijn.

— SOMMAIRE —

Drs. J. W. DE POUS, „La fin de l'espace”.

Dans cet article, qui clôture la série de considérations sur les problèmes portant sur „l'espace” de l'économie nationale néerlandaise le programme de mesures restrictives préconisé par le Conseil Social-Economique dans son „Rapport en matière des dépenses” est comparé à l'aspiration à une répartition acceptable du revenu national.

Drs. R. RUITER et Mr. F. J. W. ROOKER, La réserve en institutrices mariées.

Même si seulement la moitié ou un quart du nombre de celles qui possèdent le brevet d'institutrice, estimé au maximum à 20.000, allait travailler dans l'enseignement, cela constituerait une contribution appréciable au déficit en instituteurs. Les auteurs citent un nombre de mesures susceptibles de stimuler l'élan à cet effet.

Dr. A. VONDELING, Les charges du propriétaire dans l'agriculture.

Faisant suite à son article dans notre édition de la semaine passée, l'auteur soumet à critique les propositions faites par la Corporation Agraire en ce qui concerne la façon d'escompter dans les prix de revient: a) la contribution foncière et celle pour les polders; b) l'entretien et l'assurance; c) les intérêts et l'amortissement et d) les intérêts sur la valeur des terres.

Dr. H. UMRATH, La construction d'habitations en Europe en 1955.

A l'aide d'un rapport de la E.C.E. (Economic Commission for Europe) l'auteur traite du développement général des habitations populaires dans les divers pays européens et du financement de la construction d'habitations.

Het einde van de ruimte

In dit artikel, waarmede wij de reeks beschouwingen over de ruimte-problemen van de Nederlandse volkshuishouding beëindigen, wordt het door de Sociaal-Economische Raad in zijn „Advies inzake de bestedingen” aanbevolen programma van beperkende maatregelen getoetst aan het streven naar een aanvaardbare verdeling van het nationale inkomen. Alvorens hiertoe over te gaan, verdient het aanbeveling nader in te gaan op de door de Raad voorgestelde voorzieningen met betrekking tot de ontwikkeling van het prijsniveau en de beperking van de consumptie.

De ontwikkeling van het prijsniveau.

In de oorspronkelijke prognose voor 1957 wordt een stijging van het consumptieprijspeil met 3,6 pCt. geraamd, welke als volgt is samengesteld:

Invoerprijspeil (+ 2 pCt.)	= + 0,6
Loonpeil (7,4 pCt. — 3 pCt. afschaffing vereveningsheffing = 4,4 pCt.)	= + 1,6
Huurpeil (+ 12,5 pCt. op jaarbasis)	= + 0,7
Kostprijsverhogende belastingen minus subsidies (suiker, benzine, gedistilleerd)	= + 0,4
Halve doorberekening algemene ouderdomsverzekeringspremie door zelfstandigen	= + 0,3
	+ 3,6

Om de stabiliteit van het prijsniveau te bevorderen, heeft de Raad unaniem de wenselijkheid uitgesproken, dat de werknemers geen looncompensatie zullen ontvangen voor de helft van het bedrag, dat na aftrek van de vereveningsheffing door hen aan premie moet worden opgebracht. Dit betekent, dat van de door de werknemers te betalen algemene ouderdomsverzekering-(a.o.v.)-premie 1,3 pCt. niet zal worden gecompenseerd, waardoor de totale loonsom, inclusief sociale lasten, 0,8 pCt. minder stijgt dan in de aanvankelijke prognose is verondersteld.

Hiertegenover zouden de ondernemers zich bereid moeten verklaren de verzwaring van de arbeidskosten op 1 januari a.s. met 0,8 pCt. niet in de prijzen door te berekenen. Voorts zou de loonsverhoging van 2 pCt. op 1 juli a.s. ter compensatie van de veronderstelde, huurverhoging evenmin in de prijzen mogen doorwerken. Door deze geringere loonsverhoging en door de beperking van het prijseffect van de nog resterende verhoging van de loonkosten, zou het prijsniveau t.o.v. de prognose een daling met 0,9 pCt. ondergaan (zie tabel 1).

Ten slotte acht de Raad het redelijk, dat bij niet-volledige compensatie van de a.o.v.-premie voor de werknemers, ook door de zelfstandigen een offer wordt gebracht in de vorm van een geringere doorberekening in de prijzen van de door hen te betalen a.o.v.-premie — niet de helft doch slechts een vierde van de premie wordt verondersteld op de prijzen te worden afgewenteld — hetgeen 0,2 pCt. minder prijsstijging ten gevolge heeft. Aldus zou de stijging van het prijsniveau 1,1 pCt. geringer zijn dan in de prognose voor 1957 is geraamd en derhalve 2,5 pCt. bedragen.

Deze prijsdaling t.o.v. de prognose 1957 wordt evenwel wederom ongedaan gemaakt door een aantal maatregelen ter beperking van de consumptie van gezinnen, welke tot een prijsverhoging van circa 2 pCt.

TABEL 1.

	Wijziging loonsom 1957 t.o.v. loonsom 1956 in pCt.		Loonkostenwijzigingen, waarvan doorberekening in de prijzen is verondersteld	
	prognose 1957	advies 1957	prognose 1957	advies 1957
Looncompensatie van a.o.v.-premie minus vermindering sociale lasten a)	4,6	3,8	1,6	—
Looncompensatie bij huurverhoging per 1 juli '57	1,0	1,0	1,0	—
Differentiële loonsverhoging (resterende van '56)	2,6	2,6	0,3	0,3
Incidentele loonaanpassing	1,5	1,5	1,5	1,5
Uitkering ineens over '55	— 2,5	— 2,5	—	—
	7,2	6,4	4,4	1,8

a) Bij volledige compensatie zou een loonsverhoging van 7 pCt. van het premieplichtig inkomen 1956 noodzakelijk zijn. Daar het premieplichtig inkomen 78 pCt. van de totale loonsom bedraagt, betekent deze loonsverhoging van 7 pCt. een stijging van de totale loonsom (incl. sociale lasten) met 5,4 pCt. Door een daling van de sociale lasten met 0,8 pCt. op 1 januari a.s. zou de uiteindelijke loonsverhoging op genoemde datum 5,4 pCt. — 0,8 pCt. = 4,6 pCt. bedragen.

Door de afschaffing van de vereveningsheffing komt evenwel ruimte vrij voor een loonsverhoging van 3 pCt., zodat in de aanvankelijke prognose een loonkostenverzwaring bij volledige compensatie van de a.o.v.-premie van 4,6 pCt. — 3,0 pCt. = 1,6 pCt. is becijferd (zie derde kolom).

De Raad adviseert, dat de werknemers 0,8 pCt. (= 1,3 pCt. van het premieplichtig loon) hiervan voor eigen rekening zullen nemen, zodat de loonkostenverzwaring voor de bedrijven slechts 0,8 pCt. zal bedragen, welke in het voorstel van de Raad door de ondernemers niet in de prijzen zal mogen worden doorberekend.

Wanneer vervolgens de loonsverhoging van 1 pCt. — op jaarbasis — ter compensatie van de huurverhoging op 1 juli a.s. evenmin in de prijzen zal mogen worden doorberekend, zou een geringere loonsverhoging, nl. van 2,6 pCt., zijnde het verschil tussen de derde en vierde kolom, in de prijzen tot uitdrukking komen, hetgeen 0,9 pCt. minder prijsstijging t.o.v. de prognose 1957 betekent.

leiden. Deze verhoging is uit de navolgende componenten opgebouwd:

Afschaffing consumentensubsidies	= 0,4 pCt.
Tariefsverhoging openbare nutsbedrijven en andere overheidsbedrijven	= 1,2 pCt.
Gedeeltelijke doorberekening in de prijzen van de toegenomen kosten als gevolg van veronderstelde maatregelen op het gebied van de landbouw	= 0,4 pCt.
	2,0 pCt.

Daar verwacht moet worden, dat een integrale doorvoering van deze maatregelen met ingang van 1 januari a.s. tot looneisen aanleiding zou geven, adviseert de Raad de invoering van bovengenoemde consumptiebeperkende maatregelen geleidelijk te doen geschieden en wel in zodanig tempo, dat hieruit een verhoging van het prijsniveau in 1957 van 1 pCt. op jaarbasis voortvloeit. Vervolgens zal de voorgestelde — doch niet nader gepreciseerde — verhoging van de indirecte belastingen met f. 60 mln. het consumptieprijspeil met 0,3 pCt. doen stijgen. Aldus bedraagt de totale stijging van het consumptieprijspeil 2,5 pCt. + 1,3 pCt. = 3,8 pCt. t.o.v. 1956, d.w.z. dat de aanvankelijk geraamde verhoging van 3,6 pCt. met 0,2 pCt. wordt overschreden.

Wanneer men mag veronderstellen, dat genoemde prijsverhogende maatregelen in het kader van het bestrijden ener inflatoire ontwikkeling onvermijdelijk zijn, is de conclusie gerechtvaardigd, dat in de voorstellen van de Raad, welke leiden tot een beperktere loonsverhoging en tot een geringere doorberekening in de prijzen, een wezenlijke bijdrage tot het bevorderen van een stabiel

prijspeil ligt besloten. Niettemin moet het worden be-
treurd, dat desondanks ook in het komende jaar zich een
zekere inflatoire stijging van het prijs- en inkomensniveau
zal voordoen.

Ten slotte kan nog worden opgemerkt, dat de geraamde
prijsstijging van 3,8 pCt. kan worden overschreden door
een verdere verslechtering van de ruilvoet en door uit-
breiding van de kostenverhogende maatregelen in de
landbouwsector.

Beperking van de consumptie.

De particuliere consumptie, welke 60 pCt. van de
totale binnenlandse bestedingen uitmaakt, onderging in
1956 een stijging van niet minder dan 8 pCt. t.o.v. 1955.
Voor 1957 is in de aanvankelijke prognose een toeneming
van 3 pCt. geraamd.

De Raad is van mening, dat de beperking van de
bestedingen in de consumptieve sfeer zo min mogelijk
door verhoging van het prijsniveau dient te geschieden,
omdat prijsstijgingen, die de ondernemerswinst ver-
groten, het gevaar van de terecht zo gevreesde loon- en
prijsspiraal oproepen, waardoor onze concurrentie-
positie met het buitenland zou verslechteren en de zgn.
vergeten groepen nog verder in de knel zouden komen.

De geringere prijsstijging van 0,9 pCt. door de niet
volledige looncompensatie bij invoering van de a.o.v. en
het niet doorberekenen van de arbeidskostenverzwaring
bij de compensatie van de a.o.v.-premie en de compen-
satie van de huurverhoging, leidt evenwel tot een toe-
nemering van de consumptie met f. 130 mln. t.o.v. de
prognose voor 1957. Voorts betekent de geringere door-
berekening van de a.o.v.-premie der zelfstandigen even-
eens een uitzetting van de consumptie, nl. met f. 20 mln.

Doordat de geringere looncompensatie op 1 januari
a.s. de consumptie met f. 65 mln. zal doen verminderen,
heeft de waardevolle bijdrage aan het prijsstabilisatie-
beleid, gezien vanuit het gezichtspunt van de beoogde
beperking der bestedingen, als ongunstig neveneffect een
vermeerdering der consumptieve uitgaven met f. 85 mln.

Om te komen tot een uiteindelijke beperking der par-
ticuliere consumptie met f. 275 mln., zag de Raad zich
derhalve genoodzaakt een programma van maatregelen
voor te stellen, dat de consumptie in het komende jaar
met f. 360 mln. zal beperken. Dit programma bestaat
uit de navolgende onderdelen:

Afschaffing consumentensubsidies, tariefverhogingen overheidsbedrijven, prijsverhogingen op het gebied van de landbouw	= f. 190 mln.
Verhoging indirecte belastingen	= f. 60 mln.
Secundair effect op de consumptie van de voorgestel- de investeringsbeperking en de aanbevolen vermin- dering der overheidsbestedingen met in totaal f. 375 mln.	= f. 70 mln.
Secundair effect op de consumptie van de verhoging van de directe en indirecte belastingen met in to- taal f. 110 mln.	= f. 40 mln.
	<hr/>
	f. 360 mln.

Een aanvaardbare verdeling van het nationale inkomen.

Wij mochten er reeds op wijzen, dat de Raad in het
onderhavige advies weinig ruimte heeft ingeruimd voor
de ruimte-berekeningen, waarvan de vorige ruimte-ad-
viezen in zo ruime mate waren voorzien. In deze ruimte-
of achterstandsberoeveningen, waarin de verhouding
tussen het nationale inkomen per hoofd der actieve
beroepsbevolking en de loonsom per werknemer werd
onderzocht, achtte de Raad een normatieve aanwijzing
voor de op het gebied der inkomensverdeling te treffen

maatregelen gelegen. Het op de achtergrond blijven van
deze berekeningen betekent uiteraard geenszins, dat de
Raad het verdelingsaspect plotseling van veel geringere
betekenis zou hebben geacht. In het advies wordt immers
op verschillende plaatsen gesproken van „een billijk te
achten verdeling van de uit de bestedingsbeperking voort-
vloeiende welvaartsdruk over de verschillende bevolgings-
groepen”, „een evenredige verdeling van de vereiste
bestedingsbeperking”, e.d.

Het verschil met de voorafgaande adviezen, waarin de
verdeling van het nationale inkomen meer structureel,
d.w.z. over een aantal jaren, in de beschouwing werd be-
trokken, is echter, dat het verdelingsaspect thans meer
ad hoc, meer marginaal aan de orde is gesteld, zij het ook
dat moet worden geconstateerd, dat dit aspect in het ad-
vies onvoldoende is belicht. De Raad beziet bij zijn on-
derzoek naar een billijke verdeling van de lasten, welke
in verband met de onevenwichtige ontwikkeling in de
afgelopen periode op onze volkshuishouding moeten
worden gelegd, slechts de verdelingsaspecten op de korte
termijn door de beperkende maatregelen te projecteren
tegen een bij ongewijzigd overheidsbeleid in 1957 te
verwachten ontwikkeling. De in de verschillende S.-E.R.-
rapporten gebezigde basisperiode 1949-1952 schijnt in dit
advies te zijn vervangen door de basis 1957. Of het achter-
wege blijven van beschouwingen over de meer structurele
inkomensverdeling moet worden gezocht, hetzij in het
streven naar een unaniem advies, dat meer houvast zou
bieden dan overeenkomstige adviezen in het verleden,
hetzij in de ruimere probleemstelling, welke de Regering
aan de Raad heeft voorgelegd, hetzij in het feit, dat vol-
gens Prof. Pen ¹⁾ de gebruikelijke achterstandsberoe-
veningen, waarin de feitelijke ontwikkeling van het arbei-
dersaandeel werd getoetst aan de hiervoor geldende
normen, zijn uitgegroeid tot „een heel bijzondere reken-
kunde, welke zelfs voor min of meer ingewijden niet meer
is bij te houden”, moge hier in het midden worden ge-
laten. Slechts zij vastgesteld, dat een en ander niet uit-
sluit, dat in de toekomst de vraag, of de ontwikkeling
van het arbeidersaandeel in overeenstemming is met de
ontwikkeling van het nationale inkomen opnieuw onder-
werp van studie door de Raad zal uitmaken.

Uiteraard draagt de keuze van een bepaalde basis-
periode steeds een arbitrair element in zich. De vraag
rijst evenwel, of de keuze van een basisjaar in de toe-
komst wel in alle opzichten gelukkig is. Dat zulks tot een
enigszins onduidelijke voorstelling kan leiden, moge met
een enkel voorbeeld worden toegelicht. Wanneer in het
advies wordt gesteld, dat de zelfstandigen een offer
brengen van circa $1\frac{3}{4}$ pCt. door een geringere doorbe-
rekening van de door hen te betalen a.o.v.-premie, dan
is zulks volkomen juist t.o.v. de voor 1957 gemaakte
prognose. Men dient hierbij evenwel te bedenken, dat in
deze prognose reeds een offer van de zelfstandigen van
 $3\frac{1}{2}$ pCt. is begrepen, doordat is uitgegaan van de pre-
misse, dat de zelfstandigen de helft van de a.o.v.-premie
voor eigen rekening nemen. Zelfs indien zou mogen
worden aangenomen, dat de ontwikkeling bij een onge-
wijzigd overheidsbeleid normatief zou zijn voor het af-
wegen van de te brengen offers, kan betwijfeld worden,
of deze premisse uit een zodanig beleid voortvloeit, in
zoverre hieromtrent geen afspraak is gemaakt of toe-
zegging is gedaan.

Evenzeer is het volkomen juist te spreken van een

¹⁾ Prof. Dr. J. Pen: Welvaart en Verdeling, Preadviezen van de
Vereniging voor de Staathuishoudkunde 1956, blz. 25.

offer van de werknemers van ruim 1 pCt., wanneer geen volledige compensatie van de a.o.v.-premie plaatsvindt, terwijl in de prognose voor 1957 — zoals overigens ook in het aanvankelijke voornemen van Overheid en georganiseerd bedrijfsleven lag — volledige compensatie is verondersteld.

Niettemin komt het ons voor, dat een dergelijke voorstelling enigermate gekunsteld is en tot verwarring aanleiding kan geven, weshalve het misschien de voorkeur verdient het samenstel van maatregelen te belichten tegen de achtergrond van de voor het lopende jaar geraamde ontwikkeling. De keuze van dit uitgangspunt komt ons verantwoord voor, in zoverre in 1956 een mogelijke achterstand in de welvaartstoename van de werknemers werd ingelopen, doordat het accres van het nationale inkomen in 1956 voornamelijk aan het looninkomen ten goede is gekomen. Dit geldt in versterkte mate voor de ontwikkeling van het reële inkomen, omdat de prijsindex van de consumptie van gezinnen met slechts 1 pCt. steeg tegenover een toename van de prijsindex van de totale binnenlandse bestedingen met 3 pCt.

De bijdrage der werknemers.

Als maatstaf voor de bijdragen van de verschillende maatschappelijke groeperingen in het door de Raad voorgestelde programma van beperkende maatregelen wordt in onderstaande beschouwingen de ontwikkeling van het beschikbare nominale inkomen gehanteerd. Hoewel toevalligerwijze in de herziene prognose voor 1957 zowel de prijsindex van de consumptie van gezinnen als de prijsindex van de totale binnenlandse bestedingen ²⁾ met 3,8 pCt. ten opzichte van 1956 stijgt, zijn afwijkingen mogelijk tussen het verloop van de nominale en de reële inkomens der diverse categorieën inkomenstrekkingen. Zo wordt er bijv. in het advies op gewezen, dat de uit de voorgestelde consumptiebeperkende maatregelen voortvloeiende verhoging van het consumptieprijspeil in het bijzonder op de lage inkomens drukt. De achteruitgang in het reële inkomen van gemiddeld 3,8 pCt. ten gevolge van de geschatte prijsstijgingen kan dus voor bepaalde categorieën inkomenstrekkingen, waarbij met name moet worden gedacht aan de handarbeiders, worden overschreden.

Het beschikbaar inkomen der werknemers zal door niet-volledige compensatie van de a.o.v.-premie een daling ondergaan van circa f. 90 mln., overeenkomend met 1,3 pCt. van het premieplichtig looninkomen. Indien wordt gesteld, dat hiervoor een ouderdomsvoorziening wordt verkregen, waarvan de „kostprijs” op $6\frac{3}{4}$ pCt. van het premieplichtig looninkomen kan worden gefixeerd, moet worden bedacht, dat de uitkeringen aan de werknemers — evenals aan de zelfstandigen — welke thans onder de noodwet-ouderdomsvoorziening geschieden, in de toekomst komen te vervallen.

Een verlaging van de werknemerspremie voor de werkloosheidsverzekering met 0,2 pCt. zal het beschikbaar inkomen met f. 20 mln. doen toenemen, zodanig de uiteindelijke vermindering van het beschikbare inkomen der werknemers circa f. 70 mln. bedraagt ³⁾.

²⁾ De prijsindex van de totale binnenlandse bestedingen is opgebouwd uit de prijsindices van de consumptie van gezinnen, de overheidsbestedingen en de bruto-investeringen van bedrijven. Deze worden in de herziene prognose voor 1957 geraamd op resp. 103,8, 106,8 en 102,6 (1956 = 100).

³⁾ Volgens het S.-E.R.-advies zou deze vermindering van het beschikbare inkomen der werknemers enigszins geringer moeten zijn, gezien de uitspraak, dat door de niet-volledige looncompensatie op 1 januari a.s. de consumptie, met inbegrip van secundaire effecten, met slechts f. 65 mln. zal verminderen.

Door de loonstijging bij doorvoering van de voorgenomen huurverhoging en door incidentele loonaanpassingen zal vervolgens de loonsom met 2,5 pCt. toenemen. Dit betekent bij een geraamde stijging van de arbeidsproductiviteit van bedrijven met 1,4 pCt., dat ook in 1957 het accres van het nationale inkomen voornamelijk aan het looninkomen ten goede zal komen.

De bijdrage der zelfstandigen.

De offers, welke van de ondernemingen worden gevraagd, kunnen als volgt worden gekwantificeerd. Bij het ten uitvoer leggen van het door de Raad aanbevolen programma, zal de daling van de „winst” per eenheid produkt, welke in 1956 bijna 5 pCt. bedroeg, zich op grond van de navolgende factoren ook in 1957 voordoen.

Het in 1956 gevoerde prijsstabilisatiebeleid hield o.a. in, dat de gedifferentieerde 0-6 pCt. loonmaatregel, welke resulteerde in een verhoging van het loonniveau met 5,2 pCt. uit de ondernemerswinst diende te worden bestreden, met uitzondering van circa 0,3 pCt., waarvan doorberekening werd toegestaan. Een voortzetting van dit prijsstabilisatiebeleid, zoals door de Raad voorgestaan, impliceert dat deze gedifferentieerde loonsverhoging, welke in 1956 gedurende een half jaar — de gemiddelde datum van ingang kan op ongeveer 1 juli worden gesteld — ten laste van de ondernemerswinst kwam, in 1957 een geheel jaar uit de winst zal moeten worden voldaan. Hierdoor zal de „beschikbare ondernemerswinst” in 1957 een daling van 2,6 pCt. minus 0,3 pCt. = 2,3 pCt. van de totale loonsom, dus met circa f. 230 mln. t.o.v. 1956 ondergaan.

Het niet- of niet volledig doorberekenen van de 3,3 pCt. loonstijging in 1957 ⁴⁾ bij een toename van de arbeidsproductiviteit met 1,4 pCt. leidt eveneens tot een vermindering van de ondernemerswinst, welke — afhankelijk van de mate van doorberekenen van de incidentele loonsverhogingen — zal liggen tussen f. 40 mln. en f. 190 mln.

De opschorting van de investeringsaftrek en de — eventuele — verhoging van de vennootschapsbelasting betekenen een vermindering van de beschikbare ondernemerswinst met f. 100 mln.

Hoewel de beperking van het industriële bouwvolume, evenals de eerder genoemde investeringsbeperkende maatregelen, wel de toekomstige winstcapaciteit zal beïnvloeden, oefent deze geen directe invloed op het beschikbare inkomen uit en wordt in dit verband dan ook niet als offer aangemerkt.

Daar verondersteld wordt, dat de zelfstandigen slechts een vierde deel van de door hen verschuldigde premie in de prijzen zullen doorberekenen, betekent het verkrijgen van de nieuwe ouderdomsvoorziening voor de niet-loontrekkenden een vermindering van het beschikbaar inkomen met circa 5 pCt. van het premieplichtig inkomen.

Ten slotte zal het primaire inkomen der zelfstandigen in 1957 een stijging ondergaan door een huurverhoging van 12,5 pCt. op jaarbasis, welke evenwel gedeeltelijk wordt geblokkeerd, en door een verbetering van het inkomen der ondernemers in de landbouwsector.

⁴⁾ Nl. 0,8 pCt. ter compensatie van de door de werknemers te betalen a.o.v.-premie, 1 pCt. ter compensatie van de huurverhoging en 1,5 pCt. incidentele loonaanpassingen. De veronderstelling in het S.-E.R.-advies, dat incidentele loonsverhogingen mogen worden doorberekend, past niet in het kader van een prijsstabilisatiebeleid.

De loonquote.

Door deze lastenverdeling tussen loontrekkenden en zelfstandigen zal in 1957 de verhouding tussen loonsom per werknemer en het primaire nationale inkomen per hoofd van de beroepsbevolking t.o.v. 1956 met 0,8 ten gunste van de werknemers stijgen. Zowel in vergelijking tot 1956 als ten opzichte van de in vorige S.-E.R.-adviezen gebezigde basisperiode 1949-1952 zal een verschuiving in de verdeling van het primaire nationale inkomen ten voordele van de werknemers plaatsvinden (zie tabel 2).

TABEL 2.

De welvaartsontwikkeling sedert 1949

Jaar	Reëel inkomen per hoofd van de actieve beroepsbevolking	Reëel jaarloon per werknemer	Verhouding tussen loonsom per werknemer en nationaal inkomen per hoofd van de beroepsbevolking
	(1950 = 100)		
1949	98	100	69,9
1950	100	100	68,5
1951	97	97	70,2
1952	101	101	69,3
1953	107	104	67,9
1954	111	108	69,2
1955	118	114	67,8
1956 (raming)	121	124	69,9
1957 (advies)	—	—	70,7 a)

a) Hierbij moet worden aangetekend, dat door het wegvallen van de noodwetuitkeringen een verschuiving in de secundaire inkomensverdeling van 0,8 pCt. ten nadele van de werknemers optreedt. Anderzijds zou, uitgaande van het percentage van 69,5 in de basisperiode 1949-1952, een verlaging van 0,5 pCt. gerechtvaardigd zijn, omdat onzes inziens de voorgenomen huurverhoging ten laste van het gehele volk dient te komen. Ten slotte moge erop worden gewezen, dat in de percentages voor de jaren 1956 en 1957 geen rekening is gehouden met de verlenging van de vakantieduur der werknemers, welke door de Stichting van den Arbeid in een percentage van 0,5 werd gekwantificeerd.

De Overheid.

Zowel het ontbreken van ruimte als het ontbreken van voldoende gegevens maken het niet mogelijk een sluitende opsomming te geven van de gevolgen van het beperkingsprogramma voor de rekening Overheid. Naast lasten, zoals de geïnduceerde daling van de belastingopbrengsten, zou hier ook melding moeten worden gemaakt van vruchten in de vorm van hogere inkomsten door de maatregelen m.b.t. suiker, benzine en gedistilleerd (f. 115 mln.), verhoging der directe en indirecte belastingen (met resp. f. 100 mln. en f. 60 mln.), afschaffing van de consumptiesubsidies (f. 40 mln.) en tariefsverhogingen der overheidsbedrijven.

Het beeld zou niet volledig zijn, indien zou worden voorbijgegaan aan de vergroting van het beschikbare inkomen der bejaarden, welke door het gehele Nederlandse volk met instemming zal worden begroet, ook al

brengt zulks een overeenkomstige vermindering van het inkomen der actieven met zich.

Conclusie.

Alvorens een conclusie te trekken, moge nog een enkele opmerking worden gemaakt over het inkomen van een deel der zelfstandigen, i.c. de huiseigenaren. De inhoud van de adviesaanvraag en de spoed, waarmede het advies moest worden uitgebracht, vormen een voldoende verklaring voor het feit, dat de Raad in het onderhavige advies niet is ingegaan op het huurvraagstuk. Niettemin moet het worden betreurd, dat de Raad nog niet heeft voldaan aan het verzoek van de toenmalige Minister van Wederopbouw en Volkshuisvesting de Regering van advies te dienen inzake de huurvraagstuk op langere termijn, waarbij — aldus de Minister — „de aandacht in het bijzonder wordt getrokken door de vraag, hoe op den duur weer evenwicht zal zijn te krijgen tussen bouwkosten en huren”. De Raad heeft zich in zijn advies van 28 november 1952 n.l. beperkt tot de huurpolitiek op korte termijn.

Om velerlei redenen, waarvan hier slechts de steeds toenemende spanning tussen de huren van oude en nieuwe woningen en de hieruit voortvloeiende onbillijkheden in de inkomensverdeling behoeft te worden vermeld, zou een nadere studie van het huurvraagstuk ten zeerste aanbeveling verdienen. Dit klemt temeer, omdat het door de Raad bepleite uitstel van afschaffing van de consumentensubsidies tot na 1 juli een huurverhoging op genoemde datum in het gedrang kan doen komen, zodat deze opnieuw zou moeten worden uitgesteld.

Bij het toetsen van de voorstellen van de Raad aan de doelstelling van een aanvaardbare verdeling van het nationale inkomen, i.c. van een aanvaardbare spreiding van lasten, moge worden vooropgesteld, dat het hierboven geschetste beeld berust op de premisse, dat de, op basis van de door de Raad aanbevolen maatregelen, voor 1957 gemaakte prognose met de werkelijkheid zal overeenstemmen. Het realiteitsgehalte van deze veronderstelling hangt in niet onbelangrijke mate af van het slagen van het door de Raad voorgestane loon- en prijsstabilisatiebeleid.

Het komt ons voor, dat het introduceren van het verdelingsaspect bij de beoordeling van het aanbevolen complex van beperkende maatregelen geen wijziging behoeft te brengen in de in het vorige artikel vooropgestelde conclusie, dat de Raad heeft geadviseerd tot een evenwichtig en verantwoord samenstel van maatregelen, mits onder evenwichtig in dit verband niet wordt verstaan een evenredige vermindering der beschikbare inkomens doch een verdeling van lasten naar draagkracht.

s-Gravenhage.

J. W. DE POUS.

De reserve aan gehuwde onderwijzeressen

Inleiding.

Op het ogenblik bestaat er in Nederland een ernstig tekort aan onderwijzers, waardoor men er slechts met veel moeite en kunstgrepen in slaagt de duizenden klassen te „bemannen”. Aangenomen moet worden dat dit tekort zich nog jarenlang zal doen gevoelen. In de zeer naaste toekomst vermoedelijk zelfs ernstiger als gevolg van de samenlopende omstandigheden, dat 1. het maximale effect van de na-oorlogse hoge geboortecijfers dan in een uitzonderlijk groot aantal leerlingen tot uitdrukking zal komen, 2. door de verlenging van de duur der kweek-

schoolopleiding in 1956/1957 nog niet op een daarmede corresponderend groter aanbod van nieuwe krachten kan worden gerekend.

Onder de genoemde omstandigheden lijkt het uitgesloten dat voorshands uitvoering kan worden gegeven aan een tweetal maatregelen, welke algemeen urgent worden geacht, t.w. 1. wijziging der leerlingenschaal, leidend tot een voor leerlingen en onderwijzers meer verantwoorde klassegrootte, 2. verlenging van de leerplicht met een of twee jaar volledig of aanvullend onderwijs. Tenzij op korte termijn bijzondere maatregelen worden getroffen

om het aanbod van onderwijzers te vergroten. Dit zou o.a. mogelijk zijn door nieuwe spoedopleidingen. Denkbaar zijn voorts specifieke maatregelen, welke er op zijn gericht niet of niet meer bij het onderwijs werkzame bezitters van de onderwijzersakte ertoe te brengen zich als onderwijzer of onderwijzeres beschikbaar te stellen. Zo kan worden aangenomen dat de moeilijkheden bij het onderwijs aanmerkelijk zouden kunnen worden verlicht indien men erin zou slagen de vrouwen, die in het bezit zijn van de onderwijzersakte doch niet (meer) bij het onderwijs werkzaam zijn, in te schakelen.

In dit artikel zijn enkele globale ramingen opgenomen, welke een indruk geven van het aantal dezer vrouwen, dat weer bij het onderwijs zou kunnen worden tewerkgesteld. Voorts worden enkele middelen aangeduid, welke de overgang naar het onderwijs zouden kunnen stimuleren.

Methoden van onderzoek.

Dit aantal vrouwen is als volgt geraamd: nagegaan is het aantal vrouwen, dat sinds 1910 is geslaagd voor de onderwijzersakte ¹⁾. Rekening houdend met bekende overlevingspercentages en het aantal thans bij het onderwijs werkzame vrouwen, kan dan het maximum aantal vrouwen worden geraamd dat weer bij het onderwijs zou kunnen worden ingeschakeld. Het aldus verkregen aantal dient dan nog te worden gecorrigeerd voor het aantal aktebezitsters, waarvan op grond van ongeschiktheid of andere omstandigheden moet worden aangenomen dat overgang naar een onderwijsfunctie uitgesloten moet worden geacht.

Het aantal aktebezitsters.

Tabel 1 geeft het aantal onderwijzersakten weer dat sinds 1910 door vrouwen is behaald, terwijl voorts het aantal nog in leven zijnde aktebezitsters is vermeld. Hierbij wordt aangetekend, dat van deze categorie vrouwen geen afzonderlijke sterftecijfers bekend zijn. De van de totale bevolking bekend zijnde verhoudingscijfers zijn daarom ook voor de aktebezitsters aangehouden. Aangezien de gemiddelde leeftijd, waarop de akte wordt behaald, op 19 jaar ²⁾ kan worden gesteld, is uitgegaan van het gemiddelde overlevingspercentage van de groep 15-24-jarigen in de jaren, waarin de akten werden verkregen.

TABEL 1.
Aantal vrouwen met onderwijzersakten
(31 december 1955)

Behaalde onderwijzersakten		Overlevingspercentage	Ultimo 1955 nog in leven
Periode	Aantal		
1910-1919	13.000	ca. 80	10.400
1920-1929	14.700	88	13.000
1930-1939	13.000	93	12.100
1940-1949	8.100	96	7.800
1950-1955	9.000	99	8.900
Totaal	57.800		52.200

Omvang der reserve.

Hieronder is verstaan het aantal gehuwde vrouwen, dat niet bij het onderwijs werkzaam is. Haar aantal valt, naar leeftijd onderscheiden, uit tabel 2 af te leiden.

Aannemende dat:

1. het aantal aktebezitsters, dat — evenals bij de aktebezitters — buiten het onderwijs werkt ca. 15 pCt. bedraagt;

¹⁾ De vóór 1910 geslaagden zijn thans rond 65 jaar en ouder en voor dit onderzoek niet relevant.

²⁾ In de laatste jaren is dit ca. 20 jaar.

TABEL 2.
De leeftijd der vrouwen met onderwijzersakten
(31 december 1955)

Leeftijd	Nog in leven zijnde aktebezitsters	waarvan	
		wel	niet
		bij het onderwijs werkzaam	
< 25 jaar	7.950	5.590	2.360
25-34 "	7.900	4.860	3.040
35-44 "	12.950	5.590	7.360
> 44 "	23.400	8.260	15.140
Totaal	52.200	24.300	27.900

2. de aktebezitsters, die noch bij het onderwijs noch elders werken, gehuwd zijn,

kan het aantal gehuwde aktebezitsters, dat voor het onderwijs zou kunnen worden aangetrokken, thans op maximaal 20.000 worden gesteld.

Bijkens de in tabel 3 opgenomen verhoudingscijfers stemt de leeftijdsopbouw van deze reserve ten naastebij overeen met die van de reeds bij g.l.o. en v.g.l.o. werkende gehuwde vrouwen. Uit tabel 4 valt voorts af te leiden, dat het aantal bij g.l.o., v.g.l.o. en u.l.o. werkende gehuwde vrouwen sedert 1938 absoluut en relatief aanzienlijk is gestegen.

Deze gegevens wettigen de verwachting, dat het mogelijk moet zijn vele van de genoemde 20.000 gehuwde vrouwen bereid te vinden een plaats bij het onderwijs in te nemen, onder voorwaarden evenwel, die dat voor deze vrouwen, haar gezinnen en de school verantwoord en aantrekkelijk maken.

TABEL 3.
Leeftijdsopbouw gehuwde aktebezitsters

Leeftijd	Niet bij onderwijs werkzame vrouwen (1955) pCt.	Bij g.l.o. en v.g.l.o. werkzame vrouwen (1953) pCt.
< 25 jaar	8	4
25-34 "	11	19
35-44 "	26	32
> 44 "	54	47
Totaal	100	100

TABEL 4.
*Bij g.l.o., v.g.l.o. en u.l.o.
werkende onderwijzeressen*

Jaar	Totaal	waarvan gehuwd	
		absoluut	in pCt.
1938	14.210	336	2,4
1946	16.591	675	4,1
1953	18.678	835	4,5
1954	19.820	1.303	6,6
1955	20.638 a)	1.485 b)	7,2

a) Het verschil met kolom 3 van tabel 2 wordt verklaard doordat in laatstgenoemde kolom ook begrepen zijn de aktebezitsters werkzaam bij v.h.m.o., n.o. en dergelijke.

b) Bijkens een door de Minister van O., K. en W. aan de Kamers verstrekte opgave is het overeenkomstige cijfer voor september 1956 op bijna 2.000 te stellen. Houdt men voorts rekening met het aantal gehuwde vrouwen, dat bij het b.l.o. werkzaam is alsmede met het aantal dat zieke onderwijzers tijdelijk vervangt, dan valt het aantal gehuwde aktebezitsters dat permanent dan wel incidenteel bij het onderwijs werkzaam is op ca. 2.700 te stellen.

De activering van de reserve.

Het zou irreëel zijn te veronderstellen dat de gehele reserve geactiveerd zou kunnen worden. Immers:

- a. een deel van deze vrouwen is ongeschikt om (weer) de taak van onderwijzeres op zich te nemen;
- b. een deel van de gehuwden heeft kleine kinderen te verzorgen;
- c. velen zullen, hoewel in staat om weer onderwijzeres te worden (ook onder gunstige omstandigheden en voorwaarden), daartoe niet bereid zijn.

Maar zelfs indien slechts de helft (10.000) of een kwart (5.000) van het potentieel aanbod geactiveerd zou kunnen worden, zou dit een waardevolle bijdrage — en dat op korte termijn! — kunnen leveren om het tekort aan onderwijzers te verminderen. De verlenging van de leerplicht en de instelling van kleinere klassen zou daardoor aanmerkelijk sneller kunnen worden gerealiseerd.

Enkele maatregelen zouden de animo om (weer) bij het onderwijs te gaan werken kunnen stimuleren. Deze zullen nader worden aangeduid en toegelicht.

Vooropgesteld dient hierbij te worden dat het algemeen maatschappelijk effect van de inschakeling van gehuwde vrouwen zal verschillen van de tewerkstelling van ongehuwden. De gehuwden zullen, in tegenstelling met de ongehuwden, thans veelal niet buitenshuis werken en haar overgang naar de school zal derhalve geen directe repercussies op de arbeidsmarkt hebben. Aangenomen wordt, dat deze overgang in een groot aantal gevallen zowel voor de gehuwde vrouw als voor de gezinsleden onder bepaalde omstandigheden verantwoord en aanvaardbaar kan worden geacht. Gedacht wordt aan de gevallen, waarbij:

1. geen of geen kleine kinderen de zorg van de gehuwde aktebezitster behoeven;
2. een voor het gezin aanvaardbare regeling der arbeidsuren kan worden gevonden;
3. de financiële uitkomsten het mede mogelijk maken voorzieningen te treffen, die de arbeid als huisvrouw aanmerkelijk verlichten ³⁾.

^ Gemeend wordt, dat de hieronder te bespreken maatregelen er in het bijzonder toe kunnen bijdragen de toetreding tot het leerkrachtenkorps voor gehuwde vrouwen aanvaardbaar en aantrekkelijk te maken.

a. *Part-time bij het onderwijs.*

Bij de huidige regeling van het gewone lager onderwijs zal een inschakeling van gehuwde aktebezitsters voor een deel der schooltijden niet eenvoudig zijn. Toch zijn wel regelingen denkbaar, waarbij de gehuwde part-time onderwijzers verlichting kan brengen. Zo zou bijv. een concentratie van door vakonderwijzers gegeven uren het de gehuwde onderwijzers mogelijk maken zich op bepaalde uren of dagen aan haar gezin te wijden ⁴⁾. Zelfs een 2 op 1 stelsel met bijv. vóór de ochtend en middag verschillende leerkrachten kan bij een aangepaste verdeling der vakken te preferen zijn boven de huidige situatie.

Bij het voortgezet onderwijs is, gezien het systeem der vakleerkrachten, part-time werk voor de gehuwde aktebezitsters gemakkelijker door te voeren; dit sluit dan aan bij de bestaande situatie. Dit geldt o.a. het u.l.o., het nijverheidsonderwijs en het v.h.m.o. Denkbaar is dat men de gehuwde vrouwen, die zich slechts voor een beperkt aantal uren beschikbaar willen stellen, voor zover zij de vereiste bevoegdheid hebben, in het bijzonder bij het voortgezet onderwijs inschakelt. In pedagogisch-psychologisch opzicht zou dit zelfs aantrekkelijk kunnen zijn, gelet op de ervaring en het inzicht, welke de vrouw in het huwelijk kan verkrijgen.

³⁾ Hierbij valt o.a. te denken aan de aanschaf van arbeidsbesparende apparatuur en het aantrekken van huishoudelijke hulp. Dit laatste zou echter het tekort aan huishoudelijk personeel vergroten.

⁴⁾ Opmerkelijk is dat ca. 70 pCt. van de gehuwde werkende vrouwen thans werkzaam is in het landbouw- of winkelbedrijf, waarin het veelal mogelijk is de zorg en aandacht voor beroep (bedrijf) en gezin te verdelen. Part-time werkzaamheden bij het onderwijs zouden dit ook voor de gehuwde onderwijzers mogelijk maken.

Dezerzijds wordt hierbij ook gedacht aan de voorgestane uitbreiding van het vormingswerk bij de verlenging der leerplicht (Zonnebloem-, Mater Amabiliswerk e.d.).

b. *Kleinere klassen.*

Het recente rapport-De Bruyn schat het extra aantal leerkrachten, dat nodig is om de gewenste verlaging van de leerlingenschaal bij g.l.o., v.g.l.o. en u.l.o. te kunnen effectueren, op 10.000-13.000 ⁵⁾; een aantal dat zou kunnen worden verkregen indien men erin zou slagen de helft van het aantal niet in het onderwijs werkzame gehuwde aktebezitsters bereid te vinden naar het onderwijs over te gaan.

Uitbreiding van het onderwijzend korps op de wijze welke hier wordt voorgesteld, zou de verkleining van de klassen aanmerkelijk kunnen bespoedigen. De taak der thans bij het onderwijs werkzame leerkrachten zou daardoor aanmerkelijk worden verlicht. Deze kleinere klassen zullen voor de besproken groep op zichzelf weer de overgang naar het onderwijs aantrekkelijk maken ⁶⁾.

c. *Heroriëntering.*

Aangenomen kan worden dat de mogelijkheid van een heroriëntering op het onderwijs via cursussen, stages of andere daartoe geëigende middelen in een aantal gevallen de aarzeling om een onderwijstaak op zich te nemen kan wegnemen. In het bijzonder geldt dit voor de gehuwde vrouwen die het onderwijs jaren geleden hebben verlaten of wellicht zelfs nimmer onderwijspraktijk hebben opgedaan.

d. *Belastingfaciliteiten.*

De huidige regeling terzake van de inkomstenbelasting met betrekking tot het gezinsinkomen zal een aantal gehuwde vrouwen van de overgang naar het onderwijs weerhouden. Te denken valt aan:

1. de huidige regeling t.a.v. de verwervingskosten. Bij deze regeling kunnen de kosten van huishoudelijke hulp niet als zodanig worden aangemerkt;
2. de huidige belasting van het gecumuleerde inkomen van man en vrouw.

Hierbij kan worden aangetekend:

ad 1. In de zitting 1951-1952 heeft de Minister van Financiën medegedeeld, dat de wenselijkheid werd onderzocht om in daarvoor in aanmerking komende gevallen van de extra kosten voor de huishouding een beperkt bedrag, bijv. f. 500, vrij te stellen van inkomstenbelasting — een mededeling, die in volgende jaren is herhaald ⁷⁾. Rekening houdend met sinds 1951-1952 opgetreden wijzigingen in loon- en prijspeil kan dit bedrag thans wellicht op f. 650 - f. 700 worden gesteld. Zouden ook gehuwde onderwijzeressen voor een dergelijke vrijstelling in aanmerking komen dan kan worden aangenomen dat daarvan een stimulerende werking zal uitgaan.

ad 2. In België worden met ingang van het dienstjaar 1956 de inkomens van man en vrouw voor de belasting

⁵⁾ „De verlaging van de leerlingenschaal bij het lager onderwijs” (s-Gravenhage, 456). Volgens de „Tweede vervolgnota behoefte en voorziening onderwijs” zal het aanbod van onderwijzers eerst in 1967 de invoering mogelijk maken.

⁶⁾ De eerdergenoemde commissie wijst harerzijds op de afschrikende werking der momentele overvolle klassen bij de keuze van het onderwijzersberoep.

⁷⁾ Zie Memories van Antwoord, Rijksbegrotingen voor de Dienstjaren 1953, 1955 en 1956.

niet meer gecumuleerd. In Denemarken wordt het door de vrouw verdiende inkomen slechts voor de helft belast tot een maximum van 4.000 kronen per jaar.

Of en in hoeverre de huidige belasting van het gecumuleerde inkomen ook hier te lande zal worden vervangen door een regeling, waarbij meer rekening zal worden gehouden met de inkomens van man en vrouw afzonderlijk, valt niet te voorzien.

Voorlopige conclusie.

Blijkens de ramingen kan het aantal gehuwde vrouwen, dat in het bezit is van een onderwijzersakte en niet in de

school werkzaam is, thans op rond 20.000 worden gesteld. Aannemelijk lijkt, dat een aanzienlijk deel daarvan door daartoe geëigende middelen bereid kan worden gevonden alsnog het onderwijzerstekort te helpen verminderen. Nader onderzoek lijkt, gelet op het groot aantal gehuwde aktebezitsters, alleszins gewenst.

Aansluitend bij eerder op dit terrein door het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen verrichte peilingen, zou wellicht langs de weg van een enquête achterhaald kunnen worden hoeveel gehuwde aktebezitsters onder nader aan te geven voorwaarden haar diensten zouden aanbieden.

's-Gravenhage.

R. RUITER, ec. drs.
Mr. F. J. W. ROOKER.

De eigenaarslasten in de landbouw

Bij de kostprijberekening van landbouwprodukten gaat het Landbouw-Economisch Instituut uit van de pachtprizen als maatstaven voor de kosten van het gebruik van land en bedrijfsgebouwen. Deze methode wordt uitvoerig verdedigd in Horring's proefschrift ¹⁾, hoofdzakelijk op praktische gronden. Men is in ons land niet alleen beter over de pacht dan over de koopprijzen georiënteerd, maar de pachtprijs komt bovendien, volgens Horring, meer op zuiver bedrijfseconomische motieven tot stand dan de grondprijs. In een bespreking ²⁾ van het proefschrift heb ik betwijfeld of deze methode ook in de praktijk van de kostprijberekeningen ten behoeve van de prijzenpolitiek tot bevredigende uitkomsten leidt. Ik beweerde toen: „Daar ongeveer de helft van de Nederlandse grond wordt gepacht, zou het consequent zijn bij de prijzenpolitiek de waardering van het grondgebruik voor de halve oppervlakte op basis van de pachtprijs te doen geschieden en voor de andere helft naar de netto-rendementswaarde voor de eigenaar-gebruiker”.

Voor zover ik heb kunnen nagaan, is aan deze suggestie weinig of geen aandacht geschonken, hoewel in 1951 op verzoek van het Koninklijk Nederlands Landbouwcomité aan het L.-E.I. is gevraagd een onderzoek ³⁾ in te stellen naar de eigenaarslasten van de grond ter bepaling van het netto-rendement van de in de grond geïnvesteerde gelden. In hetzelfde jaarverslag wordt de wens geuit ook een onderzoek te doen naar de bouwkosten van bedrijfsgebouwen, om de vraag te kunnen beantwoorden, welke stichtingskosten economisch nog verantwoord zijn. In de kostprijberekeningen heeft dit alles geen wijziging gebracht. Noch in het rapport over een aantal richtlijnen voor de toekomstige landbouwpolitiek ⁴⁾, noch in het commentaar op de kostprijberekening van melk over de periode november 1953-november 1954 werden door het georganiseerde bedrijfsleven aanmerkingen gemaakt op deze kant van de kostprijberekeningen.

In de loop van 1955 evenwel werden van de zijde van het Landbouwschap enkele meningen geuit, die in een andere richting wezen. Zo constateerde de Commissie Grondgebruik van het Landbouwschap aan de hand van een vergelijking tussen de eigenaarslasten en pachtprizen, „dat ter wille van de instandhouding van een belangrijk onderdeel van het agrarisch produktie-apparaat — de bedrijfsgebouwen — maatregelen dienen te worden ge-

troffen welke de wanverhouding tussen pachten en lasten opheffen” ⁵⁾. De commissie had eind 1955 nog geen definitief standpunt ingenomen over de wijze waarop dit doel het beste kon worden verwezenlijkt. Eenzelfde gezindheid blijkt uit een adres van het Landbouwschap aan de volksvertegenwoordiging naar aanleiding van het ontwerp-Pachtwet. Wij citeren: „Een redelijke vergoeding voor het aandeel van de verpachter in de produktiekosten doet recht aan diens investeringen ten behoeve van de agrarische voortbrenging in de vorm van grond en gebouwen en waarborgt de instandhouding van deze belangrijke produktiemiddelen” ⁶⁾.

In het begin van dit jaar erkende het Landbouwschap, dat de oude afspraken met de Overheid over de grondslagen van de kostprijberekeningen nog van gelding zijn, maar dat herziening o.a. op het punt van de gestegen eigenaarslasten noodzakelijk is ⁷⁾. Deze mededeling werd op 20 juni jl. gevolgd door een brief aan de kabinetsformateur, Dr. W. Drees, waarin wederom een stapje verder werd gegaan. Verlangd werd, dat „in het kader van (het) garantiebeleid tot de normale produktiekosten onder meer gerekend (dienen) te worden de kosten welke verbonden zijn aan de eigendom van grond en bedrijfsgebouwen, *alsmede een redelijk bedrag voor grondrente*”. De laatste zinsnede bevat een tot voor kort nog niet geuite wens.

De ontwikkeling van de gedachtengang is daarna bijzonder snel geweest. In de bekende brief aan de Minister van Landbouw van 16 oktober jl. ⁸⁾ wordt namelijk de volledige doorberekening van de eigenaarslasten in de kostprijzen verlangd. Onder volledig wordt verstaan:

- a. grond- en polderlasten;
- b. onderhoud en verzekering;
- c. rente en afschrijving;
- d. grondrente (netto-pacht).

De kostenfactoren onder a, b en c zijn overgenomen uit het L.-E.I.-rapport no. 254 ⁹⁾, met dien verstande dat van de *specifieke* vervangingswaarde van gebouwen is uitgegaan en een rentepercentage van 4 is aangehouden.

De waarden voor de vierde factor (d) zijn overgenomen uit de bepalingen, die voor de berekening van de *koop-*

⁵⁾ Landbouwschap, Verslag van de werkzaamheden over de jaren 1954 en 1955, blz. 252.

⁶⁾ Idem, blz. 255.

⁷⁾ Brief aan de Staten-Generaal, dd. 1 februari jl., Mededelingenblad, februari/maart 1956.

⁸⁾ Zie ook „E.-S.B.” van 5 december jl.

⁹⁾ Eigenaarslasten voor de voornaamste bedrijfstypen in de landbouw (prijspeil 1956), augustus 1956.

¹⁾ Dr. J. Horring, Methode van kostprijberekening in de landbouw, 1948, blz. 78 e.v.

²⁾ Zie „E.-S.B.” van 15 juni 1949, blz. 477 e.v.

³⁾ Jaarverslag Stichting voor de Landbouw, 1951, blz. 101.

⁴⁾ Stichting voor de Landbouw, voorjaar 1952.

prijzen van los land gelden, onder de Wet Vervreemding Landbouwgronden.

Het Landbouwschap heeft zijn denkbeelden uitgewerkt voor een viertal bedrijfstypen, die jammer genoeg niet helemaal aansluiten bij die welke zijn gebruikt voor de herwaardering van de arbeid. Het resultaat is als volgt:

	gemengd bedrijf op zand- grond ca. 10 ha	weide- bedrijf ca. 18 ha	akker- bouw- bedrijf ca. 50 ha	veen- koloniaal bedrijf ca. 25 ha
	in guldens per ha			
a. grond- en polderlasten	12	38	32	23
b. onderhoud en verzekering	33	24	38	43
c. rente en afschrijving	167	134	73	64
totaal eigenaarslasten	212	196	143	130
d. grondrente (netto-pacht)	58	92	118	87
totaal gebruikskosten grond en bedrijfsgebouwen	270	288	261	217

De consequenties van deze berekeningswijze komen voor de produkten met prijsgaranties neer op een totaal bedrag van ruim 200 miljoen gulden per jaar, volgens de voorzitter van het Landbouwschap. Strekken wij de voorgestelde procedure over de totale landbouwproductie uit, dan is er naar onze globale berekening een bedrag van 300 miljoen gulden mee gemoeid. Dat dit gedeelte van de forse ingreep in de inkomstenverdeling van ons volk „veel gerucht”¹⁰⁾ zal maken is niet te verwonderen. Hoewel is gezegd, dat „deze voorstellen wel overwogen (zijn) en degelijk voorbereid en van regel tot regel gemotiveerd en in hun bereid en overdacht”¹¹⁾; zijn er helaas vele redenen om daaraan sterk te twijfelen. Twee redenen zijn bij zeer oppervlakkige kennisneming voor bijna iedereen duidelijk waarneembaar.

Zo wordt in de aanbiedingsbrief in de slotpassage het volgende gezegd: „Omtrent de wijze waarop in het garantiebeleid zal moeten worden tegemoet gekomen aan de kostprijsstijgingen uit hoofde van bedoelde wijzigingen, wenst het Landbouwschap zich nog nader te beraden, mede in afwachting van het advies van de Studiecommissie Landbouwpolitiek”¹²⁾. Deze mededeling wijst er niet op, dat de gevolgen van het voorstel overdacht zijn. Trouwens, de paragrafen 4 en 5 van de nota zijn ook bij nauwkeurige lezing erg onduidelijk. Raadpleging van de notulen van de vergadering waarin over deze punten werd beraadslaagd, als gevolg waarvan enkele amendementen werden aangebracht, maakt de kwestie eer verwarder dan helderder.

De tweede aanduiding, dat met overhaasting is gewerkt, is in het begin van de nota te vinden. Wij lezen daar, dat het Landbouwschap in april 1956 een eerste bespreking met de Minister van Landbouw over het onderwerp heeft gehad. Toen nam het Landbouwschap o.a. als uitgangspunten van de berekeningen de zgn. *algemene* vervangingswaarde en een rentevoet van 3½ pCt. Nu, nog geen half jaar later, deelt het Landbouwschap mee, dat deze standpunten van „destijds” (!) verlaten zijn; daarvoor zijn namelijk al de plaats gekomen de *specifieke* vervangingswaarde en een rentepercentage van 4. Volgens een ruwe schatting maakt dat een verschil van ruim f. 60 per ha per jaar of in totaal een bedrag in de orde van grootte van f. 125 miljoen; héel voorzichtig berekend.

Alvorens de voorstellen op de keper te beschouwen, lijkt het dienstig enkele woorden te wijden aan de pacht-

en kooprijspolitiek met betrekking tot cultuurgrond. Het pachtprijsbeleid wordt geregeerd door de bepalingen van het Pachtbesluit, terwijl de uitvoering opgedragen is aan de provinciale Grondkamers en — in beroep — aan de Centrale Grondkamer, die de pachtprizen moeten toetsen aan het criterium dat luidt „waarborging van een redelijke winst aan den pachter” (art. 41).

Deze uitvoerende instanties zijn met betrekking tot het toetsingsbeleid autonoom, maar hebben voor het eerst sinds 22 januari 1952, overeenkomstig de bevoegdheid aan de Ministers van Justitie en van Landbouw „richtlijnen (gekregeen), welke de Grondkamers bij de beoordeling der pachtovereenkomsten tot leidraad dienen”. Deze richtlijnen konden door de Grondkamers volledig veronachtzaamd worden en formeel is die situatie tot de dag van vandaag onveranderd, maar feitelijk toch eigenlijk niet. Op 21 december 1953 is namelijk de Wet Vervreemding Landbouwgronden in werking getreden, waarbij o.a. de taxatie van kooprijzen wordt geregeld. De normen die voor de bepaling van de kooprijzen door de Grondkamers gehanteerd moeten worden, dienen vooraf door de Minister van Landbouw goedgekeurd te worden. Zuiver formeel gesproken heeft de Regering dus wel zeggenschap over de kooprijzen, maar niet over de pachtprijsvorming. Daar de voorgeschreven normen ten behoeve van de kooprijzbepaling betrekking hebben op pachtprizen, door kapitalisatie waarvan de maximum-kooprijzen worden vastgesteld, is het niet wel pachtovereenkomst andere normen te gebruiken, zodat men rustig kan zeggen, dat sinds eind 1953 ook het pachtprijsbeleid in zagen is van de centrale Overheid.

Wat het Landbouwschap voorstelt is veel eerder een herziening van het pacht- en kooprijzbeleid dan een wijziging van de grondslagen van de kostprijsberekening. Het had o.i. dan ook veel meer voor de hand gelegen met voorstellen te komen tot herziening van de normen in de Algemene Maatregel van Bestuur, die uitvoeringsvoorschriften bevat van de Wet Vervreemding Landbouwgronden. De aanstaande behandeling van een nieuw ontwerp-Pachtwet zou ook een geschikte aanleiding zijn geweest om de gewenste nieuwe koers bij Regering en volksvertegenwoordiging te introduceren. Waarom de andere, de om-weg is gekozen, wordt uit de beschikbare stukken niet duidelijk. Het is mogelijk, dat aan een realisering van de wensen wordt gedacht langs een andere weg dan die van hogere pacht- en kooprijzen, bijv. door rechtstreekse subsidiëring van de eigenaar van gebouwen uit de rijksmiddelen. Tot voor kort wilde men daar echter in de kringen van het Landbouwschap niet van weten. In het vervolg van onze beschouwing gaan wij er daarom van uit, dat de vergoeding voor gestegen eigenaarslasten via hogere pacht- en kooprijzen zal moeten worden verwerkelijkt.

Voor de manier waarop het L.-E.I. de eigenaarslasten (a, b en c) heeft berekend, verwijs wij naar het desbetreffende rapport. Met een eventuele grondrente (d) is geen rekening gehouden. Het L.-E.I. heeft berekeningen opgezet zowel op basis van de algemene vervangingswaarde (algemeen kostenniveau) als van de specifieke vervangingswaarde (niveau bouwkosten), terwijl de uitkomsten bij verschillende rentepercentages worden vermeld (3, 3½ en 4).

Er is nog een discussie gaande tussen de opdrachtgevers (Minister en Landbouwschap) en het L.-E.I. over de methode van afschrijving. Het L.-E.I. heeft overeenkomstig de zowel door het Ministerie van Landbouw (Dienst

¹⁰⁾ Inleiding tot de desbetreffende punten op de openbare vergadering van het Landbouwschap, dd. 3 oktober jl.

¹¹⁾ Als 10.

¹²⁾ Bedoeld wordt een op 20 april 1955 door het Landbouwschap ingestelde commissie onder voorzitterschap van Prof. Thurlings.

Grond- en Pachtzaken) tot voor kort gevolgde methode als de tevoren door het L.-E.I. gebruikte methodiek gewerkt, namelijk door een vast percentage van de aanschaffingsprijs te nemen ¹³⁾. Blijkbaar is men van de gedachte uitgegaan, dat de toeneming van de onderhoudskosten de dalende annuïteit compenseert. Daar het echter vaststaat, dat de economische prestatie afneemt met de veroudering, wordt overwogen degressief af te schrijven ¹⁴⁾. Mocht deze methode worden aangevaard, dan zal de pachtprijs van bedrijven met nieuwe gebouwen nog aanzienlijk moeten worden verhoogd. Daarentegen zullen de gemiddelde hoogte van de eigenaarslasten in verband met de huidige leeftijd van de bestaande gebouwen en dientengevolge ook de gemiddelde pachtprizen lager kunnen zijn dan in de voorstellen van het Landbouwschap. Wij wachten in spanning de resultaten van het nader overleg af.

Wij veroorloven ons nog de volgende op- en aanmerkingen:

a. *De „timing”.*

De wensen van het Landbouwschap zijn enkele dagen nadat bij de kabinetsovereenstemming was bereikt over het reageringsprogramma kenbaar gemaakt. Het ware doelmatiger geweest is flinke tijd vóór de verkiezingen met de hervormingsvoorstellen te komen, zodat ook de politieke partijen zich daarover tijdig hadden kunnen uitspreken. Herverkavelingen van het nationale inkomen hebben niet slechts economische maar, ook politieke aspecten!

b. *De polderlasten.*

De eis om bij de berekening van de eigenaarslasten uit te gaan van de specifieke vervangingswaarde, is merkwaardigerwijs niet gesteld ten aanzien van de polderlasten. Wellicht heeft men aangenomen, dat de kosten van belangrijke verbeteringen en nieuwe investeringen voor een groot gedeelte door het Rijk (zullen) worden gedragen (subsidiering ruilverkavelingen en waterschapswerken) ¹⁵⁾.

c. *Onderhoud en verzekering.*

Ten dele als gevolg van gebrek aan deugdelijke gegevens zijn de door eigenaren werkelijk betaalde bedragen aangehouden en is ook op dit punt de vervangingswaardebasis verlaten.

d. *Eigen bijdrage pachter.*

Ten onrechte heeft het Landbouwschap geen rekening gehouden met de belangrijke bijdrage die de pachter — contractueel onverplicht — levert in het dragen van de eigenaarslasten. Als gevolg van deze situatie is het rendement van de landelijke eigendom hoger dan vaak wordt vermoed. De Dienst voor Grond- en Pachtzaken heeft in een interessante studie berekend, dat de invloed van de bijdrage van de pachter op het netto-rendement in de provincie Friesland 1,2 pCt. zou zijn geweest en in

enkele andere streken met veel pacht waarschijnlijk minstens 0,6 pCt. ¹⁶⁾.

e. *Grondrente.*

De mening van het Landbouwschap, dat meer dan een minimum-grondrente door het overheidsprijsbeleid gewaarborgd dient te worden, wijkt af van het S.-E.R.-standpunt, zoals dat eenstemmig in 1953 werd geformuleerd ¹⁷⁾. De reden van deze afwijking is, dat „geen drastische verlaging van de grondrente der minder goede gronden . . . een ernstige aantasting betekent van de historisch gegroeide vermogensverhoudingen en dientengevolge van de credietbasis van de landbouw in deze gebieden”. Daarom is als grondrente ingerekend de netto-pacht, die ten grondslag ligt aan de bepaling van de toelaatbare kooprijzen van los land. Deze netto-pacht is gelijk aan de bruto-pachtprijs van los land minus de grond- en polderlasten.

Wij hebben tegen de aangevoerde rechtvaardiging in beginsel bezwaren. In een periode, waarin de gemeenschap met belastinggelden haar beloften jegens de landbouw nakomt, zijn er bovendien grote praktische bezwaren om een grondrente ook voor de slechtste bedrijven te garanderen.

Er zijn nog twee andere praktische bezwaren tegen de opzet in te brengen. In de eerste plaats zijn de pachtprizenormen, genoemd in de A.M.v.B. van 1953, niet de vrucht van een degelijk onderzoek naar de pachtwaarden; de cijfers zijn ontleend aan de gevolgde praktijk van de Grondkamers. Een logisch verband tussen prijzen en waarden ontbreekt. Het taxatiewezen verkeert nog in het bronzen tijdperk: dat de Gebieden er twee jaar geleden toe over ging, om in de Gebieden met minder goede bedrijven toeslagen per ha te geven, is daarvan een duidelijk bewijs. De bijzonder globale manier waarop dit systeem van toeslagen wordt toegepast staat in schrille tegenstelling tot de gewetensvolle en wetenschappelijk verantwoorde wijze waarop de kostprijsberekening wordt uitgevoerd. Van een integratie van het produktenprijzen- en pachtprizenbeleid is geen sprake. Het beste kan dit wellicht geïllustreerd worden aan een saillant voorbeeld uit de praktijk. Anderhalf jaar geleden kwam de Minister van Financiën, als Domeinbeheerder-verpachter, met het voorstel om de pachtprijs voor een aantal Noordoost-polderpachters flink te verhogen. In hetzelfde jaar had zijn collega van Landbouw besloten om aan dezelfde pachters een prijstoeslag te geven, met het motief dat eigenlijk de pachtprijs verlaagd diende te worden, doch omdat dit langs de directe weg moeilijkheden gaf, bracht hij ter tegemoetkoming aan de pachters een indirecte verlaging tot stand door middel van een ha-toeslag! Dat nog steeds geen voorbereidende maatregelen zijn genomen om tot doeltreffende verbeteringen van het taxatiewezen te komen, is een tekortkoming die de Grondrenten mag worden aangerekend ¹⁸⁾.

Mijn tweede praktische bezwaar is, dat de bewering

¹⁶⁾ Resultaten van het onderzoek naar de bijdrage van de pachter in de eigenaarslasten, Mededelingen nr. 1; ook: Hanegraaff en Elsaar, maandblad De Pacht, februari 1955.

¹⁷⁾ Advies inzake het beleid ten aanzien van het pacht- en grondprijnspeel, 1953, no. 1. Interessante beschouwingen geeft ook Pen in zijn preadvies over „Welvaart en verdeling”, 's-Gravenhage 1956, blz. 38 e.v.

¹⁸⁾ Vondeling: „De invloed van de bodemvruchtbaarheid op de bedrijfsuitkomsten in de Friese landbouw” in „E.-S.B.” van 12 januari en 27 juli 1949; Ubbink: „Pachtprijsbeleid tussen prijzenbeleid en grondbeleid” in „E.-S.B.” van 25 juli 1956; Interim-rapport der commissie ter bestudering van de oorzaken der kostprijsverschillen (uitgave Dep. van Landbouw?) 1955.

¹³⁾ Zie bijv. de toelichting op de A.M.v.B. (St.crt. 1953, no. 253), blz. 4 M.v.A. ontwerp-Pachtwet en de recente L.-E.I.-rapporten nos. 229 en 246.

¹⁴⁾ Onlangs is aan deze problematiek wederom aandacht geschonken door Meij: „Het vervangingsprobleem bij duurzame produktie-middelen”, 's-Gravenhage 1956, blz. 46 en door Geertman: „Afschrijvingen: statisch, dynamisch en bij inflatie”, maand-schrift Economie, oktober 1956, blz. 6 e.v.

¹⁵⁾ Zie echter de resolutie van de Unie van Waterschapsbonden, Waterschapsbelangen, 15 maart 1956.

van het Landbouwschap, dat de netto-pachtprijzen van los land ontleend zijn aan de geldende pachtnormen, niet door de feiten wordt bevestigd. Tegenover de gemiddelde prijzen die in de nota van het Landbouwschap staan vermelden wij de zgn. modale bedragen; dat zijn de bedragen, welke aangeven de pachtwaarde per ha per jaar voor de in het desbetreffende gebied meest voorkomende objecten. Als het goed is zullen de gemiddelde en modale bedragen heel dicht bij elkaar moeten liggen.

Pachtprijzen van los land

	Landbouwschap	Minister van Landbouw
	gulden per ha	
zandgronden	70	50
weidestrekken	130	ca. 105
zeeklei	150	ca. 125
veenkoloniën	110	100

Het lijkt gewenst, dat het Landbouwschap een nadere verklaring van deze verschillen geeft.

Overigens mag hier niet onvermeld blijven, dat de Grondkamers zich in hun beleid ten aanzien van de prijsvorming van los land niet hebben gehouden aan de Ministeriële regelen. Een enkel voorbeeld kan dit verduidelijken, wanneer wij de in 1955/56 door de Grondkamers goedgekeurde gemiddelde pachtprijzen ¹⁹⁾ vergelijken met de wettelijke normen.

	Grondkamers	Minister van Landbouw
zandgronden	ca. 87	50
weidestrekken	113	ca. 105

Als gevolg van de „ongehoorzaamheid” van de Grondkamers is niet alleen het pachtprijzniveau van los land te hoog maar ook het kooprijnspeil ²⁰⁾.

Vanzelfsprekend is een drastische verlaging van de prijs van los land voor de betrokkenen hoogst onplezierig, maar tegenover deze verlagingen staan aanzienlijke verhogingen van de prijs van behuist land. Het lijkt niet oirbaar van deze hors d'oeuvre varié slechts de lekkere hapjes te nemen en de onsmakelijke te laten liggen. Weliswaar is de Regering tenslotte verantwoordelijk voor het gevoerde beleid — zij heeft het althans geduld — maar dat is een onvoldoende motief, te minder nu de bedoelingen van de Minister niet door de Centrale Grondkamer zijn verwezenlijkt.

f. Algemene of specifieke vervangingswaarde.

Wij wezen er al op, dat het Landbouwschap binnen een half jaar van mening is veranderd, omdat de verwachtingen van een afnemende bouwbedrijvigheid en diensgevolge dalende kosten in de loop van het jaar niet in vervulling zijn gegaan. Dit argument doet gekunsteld aan.

De S.-E.R. adviseerde in 1953 van de algemene vervangingswaarde uit te gaan. Dit lijkt ons ten aanzien van goederen met een zo lange levensduur in de gegeven situatie praktischer. Tijdelijke moeilijkheden als gevolg van grote afwijkingen in de verhouding van het algemene kostenpeil en de bouwkosten kunnen beter door incidentele maatregelen worden opgelost. Er mag nog op gewezen worden, dat over het vrijwel steeds onverbreekelijk bij de bedrijfsgebouwen behorende woonhuis niet wordt gerept. Wenst men op het voorhuis het huurbeleid toegepast te zien en uitsluitend voor „achter”

¹⁹⁾ C.B.S. (voorlopige uitkomsten).

²⁰⁾ Men vergelijk ook het zeer belangrijke „jaarboekje” 1956 van het Rijksconsulentschap voor Grond- en Pachtzaken in Overijssel, o.a. blz. 30.

met de nieuwe maat te meten? Erg consequent lijkt dit niet.

g. De rente.

De S.-E.R. adviseerde om t.a.v. de prijspolitiek van gebouwen de algemene rentestand te nemen, doch die niet op de voet te volgen, maar het verloop bijv. met een voortschrijdend gemiddelde van drie jaar te berekenen. Het Landbouwschap heeft zich van dit advies verre gehouden en de rentestand per oktober genomen.

Het is in dit verband interessant om de vraag op te werpen of volgens het Landbouwschap van dit rentepercentage ook uitgegaan moet worden bij de bepaling van de kooprijzen door middel van kapitalisatie van de netto-pachtwaarden.

h. De spreiding van de pachtprijzen.

Algemeen is men van mening, dat er meer spreiding dient te komen in de pachten van goede en slechte bedrijven. De toepassing van de voorgestelde methode werkt op dit punt averechts, zodat ook de kostprijnsverschillen nog zullen toenemen. Het Landbouwschap constateert dit feit, maar geeft zelfs geen aanduiding van de richting waarin naar een oplossing moet worden gezocht.

i. Compensatie voor de pachtprijzverhogingen.

De kostenstijging op de pachtbedrijven zal slechts gedeeltelijk door hogere garantiëprijzen worden goedgemaakt, daar voor vele produkten geen vergoeding van de kostprijs wordt gewaarborgd (groenten en fruit, eieren, vlees en gevogelte, aardappelen, peulvruchten, handelsgewassen); ook niet langs de weg van hoge invoerrechten, contingenteringen of door middel van kartelpraktijken. Een daling van het pachtersinkomen met een bedrag in de orde van grootte van 50 miljoen gulden zal hiervan het gevolg zijn. Het Landbouwschap laat het bij de constatering van het feit.

Een kleinigheid in dit geheel van vraagpunten lijkt het tijdstip, waarop de herziening van de grondslagen zal ingaan. De indruk wordt gewekt, dat in de kostprijsberekeningen direct al het volle pond aan de ondernemers moet worden gegeven, terwijl $\frac{2}{3}$ en $\frac{1}{3}$ deel van de pachters onder hen pas na 1 en 2 jaar hun hogere inkomsten aan de eigenaren behoeven door te geven.

j. De besteding van de hogere inkomsten door de eigenaren.

Het ligt voor de hand, dat zowel de gebruiker van het bedrijf als de betalende consument en de belastingbetaler (Landbouw-Egalisatiefonds!) benieuwd zullen zijn of zij waar voor hun geld krijgen; m.a.w. gezegd: mag worden verwacht dat de versleten gebouwen herbouwd zullen worden en kostbare vernieuwingen zullen worden aangebracht na de doorberekening van de gestegen eigenaarslasten? Mijn antwoord op die vraag luidt: in vier van de vijf gevallen niet, noch door de eigen boer, noch door de verpachter. Over dit uiterst belangrijke punt zwijgt het Landbouwschap, waardoor het ernstig te kort schiet in zijn taak. Zowel de S.-E.R. ²¹⁾ als het Koninklijk Nederlands Landbouwcomité ²²⁾ toonden daarentegen wel de nodige aandacht voor deze kwestie. Het K.N.L.C. bijv. is van mening, dat „De overheid waarde mag hechten aan een doelgerichte en gecontroleerde besteding van haar middelen”.

²¹⁾ Blz. 7 van het meergenoemde advies.

²²⁾ De toekomstige landbouwpolitiek; publikatie 1956, no. 1, blz. 18 en 19.

k. *De gebouwen op submarginale bedrijven.*

Dat er in Nederland enkele tienduizenden te kleine bedrijven zijn wordt thans door vrijwel alle deskundigen als een vaststaand feit aanvaard²³⁾. De consequentie van dit standpunt is, dat zeer vele bedrijfsgebouwen niet herbouwd moeten worden noch belangrijk verbeterd. Zouden desondanks hogere vergoedingen aan de eigenaren van deze gebouwen gegeven moeten worden? Bij het huurbeleid wordt voor onbewoonbaar verklaarde woningen toch ook geen huurverhoging toegestaan? In de nota van het Landbouwschap wordt aan dit probleem geen aandacht gegeven.

1. *De gevolgen voor de ruimtegevers.*

De prijsstijgingen die het gevolg zijn van de voorstellen

²³⁾ Vergelijk voor dit en het volgende punt ook Pen, blz. 49 e.v.

ter gezamenlijke grootte van 2 à 300 miljoen gulden moeten mogelijk gemaakt worden door de binnen- en buitenlandse afnemers en — in de huidige situatie — door de Staat. Het Landbouwschap laat er zich niet over uit welke maatregelen van prijs-, loon- en fiscaalpolitieke aard daartoe nodig of wenselijk zijn.

Wellicht zal de vraag worden gesteld, of van het Landbouwschap wel verwacht mag worden met degelijk voorbereide en uitgewerkte voorstellen te komen in plaats van met enkele basisprincipes. Wij menen, dat van een bedrijfsschap verwacht, nee verlangd moet worden, dat de voorstellen pasklaar zijn gemaakt voor de praktijk. Dat is met de voorstellen over de eigenaarlasten in de landbouw niet het geval, zoals wij tot onze zeer grote spijt moesten constateren.

Leeuwarden.

Dr. A. VONDELING, li.

De Europese woningbouw in 1955

Het jaarlijkse rapport van het Woningbouw-Comité van de E.C.E.¹⁾ behandelt deze keer naast het gebruikelijke overzicht over de algemene ontwikkeling van de volkshuisvesting in de verschillende Europese landen twee „problemen op lange termijn”, t.w. de financiering van de woningbouw door participieren en de woningbouwcoöperaties en hun rol in verband met de woningbouwpolitiek van de regeringen. Beide delen van het rapport geven aanleiding tot nadere beschouwingen, o.a. ten gevolge van het feit, dat deze van gezaghebbende zijde gepubliceerde gegevens en conclusies de mogelijkheid openen de resultaten van het huisvestingsbeleid in Nederland met de uitkomsten in andere landen te vergelijken.

De omvang van de woningbouw.

Wat de woningbouwactiviteit op zich zelve betreft kan worden geconstateerd, dat het aantal gereedgekomen woningen in 1955 opnieuw groter was dan in het voorafgaande jaar: in totaal werden in (Oost- en West-)Europa 3,8 mln. eenheden voltooid tegenover 3,5 mln. in 1954.

Tabel I toont aan, dat deze vooruitgang niet in alle landen gelijkmatig plaats heeft gehad. In een aantal Westeuropese landen valt een zekere stabilisatie, zo niet een daling, te constateren. In Nederland was ditslechts een tijdelijk verschijnsel, maar in het Verenigd Koninkrijk schijnt ten gevolge van de verlaging van de subsidies voor de gemeentelijke woningbouw deze tendentie in 1956 in versterkte mate op te treden.

Frankrijk en Italië vertonen een heel ander beeld. Dit wordt nog onderstreept indien men ook de cijfers van 1953 bij de vergelijking betreft. Dan blijkt nl. dat de Franse woningproductie in drie jaar tijds bijna verdubbeld is (van 115.500 op 210.000), terwijl ook Italië met een stijging van 149.000 op 220.000 een forse vooruitgang vertoont. Het is te hopen, dat deze trend zich verder zal doorzetten, omdat beide landen met resp. 4,9 en 4,6 nieuw gebouwde woningen per 1.000 inwoners nog steeds bij de andere Westeuropese landen ten achter staan.

Hierbij dient te worden opgemerkt, dat het aantal woningen per 1.000 inwoners een maatstaf is, die voorzichtig gehanteerd moet worden omdat de woningen naar

TABEL I.
Gereedgekomen woningen 1954 en 1955

(× 1.000 en per 1.000 inwoners)

	1954		1955	
	× 1.000	Per 1.000 inwoners a)	× 1.000	Per 1.000 inwoners a)
België	44,9	5,1	41,5	4,7
Bulgarije	21,5	2,9	25,0	3,4
Denemarken	23,3	5,3	24,0	5,4
West-Duitsland	509,6	10,3	510,0	10,3
Oost-Duitsland	40,0	2,2	35,6	2,0
Finland	31,0	7,4	33,2	7,9
Frankrijk	162,0	3,8	210,0	4,9
Griekenland	44,7	5,7		
Hongarije	25,3	2,6	30,0	3,2
Ierland	11,1	3,8	10,4	3,5
Italië	177,4	3,7	220,0	4,6
Nederland	70,5	6,6	61,9	5,8
Noorwegen	35,4	10,4	32,1	9,5
Oostenrijk	40,5	5,8	41,6	6,0
Polen	79,2	3,0	94,9	3,5
Portugal	(17,0)			
Roemenië	53,3	3,1	53,5	3,1
Spanje	40,0	1,4	119,0	4,2
Tsjechoslowakije	37,5	2,9	48,0	3,7
Turkije	(54,2)	(9,4)	(58,5)	(10,1)
U.S.S.R.	1.420,0	7,3	1.588,0	8,2
Verenigd Koninkrijk	356,7	7,0	328,6	6,5
Zuid-Slavie	34,2	2,0		
Zweden	58,9	8,2	56,5	7,8
Zwitserland	36,0	7,3	38,0	7,7

Bron: Quarterly Bulletin of Housing and Building Statistics for Europe, E.C.E., Geneva, July 1956, vol. IV, no. 1.

De cijfers tussen haakjes hebben alle betrekking op steden en zijn onvolledig. De gegevens hebben in het algemeen betrekking op nieuw- en herbouw en woningen, die door verbouwing en verandering voor gebruik beschikbaar zijn gekomen; deze laatste groep omvat niet meer dan 1 tot 5 pCt. van de nieuw- en herbouw.

a) Uitgaande van de bevolking midden 1954.

grootte en kwaliteit belangrijk van elkaar kunnen verschillen. Uit Tabel II blijkt bijv. dat Nederland t.a.v. het aantal vertrekken ver aan de spits staat nu ook in Groot-Brittannië het drie- en vier-slaapkamertype van 84 pCt. in 1948 teruggelopen is tot 55 pCt. in 1956. In West-Duitsland valt een lichte verschuiving van het type: slaapkamer, zit-slaapkamer en keuken (1953: 45 pCt., 1954: 40 pCt., 1955: 36 pCt.) naar twee (resp. 32, 37 en 40 pCt.) en drie slaapkamers (resp. 6, 7 en 14 pCt.) te constateren, terwijl in Zweden naast de een- en twee-slaapkamercombinaties (resp. 38 en 24 pCt. in 1953 en 36 en 26 pCt. in 1954) de een-vertrek-woning met resp. 17 en 12 pCt. nog steeds een niet onbelangrijke rol spelen.

De gegevens over Oost-Europa wijzen alle in dezelfde richting: kleine woningen (zie Hongarije en Polen in

¹⁾ European Housing Progress and Policies in 1955, United Nations, Geneva, August 1956.

tabel II) bij een gering aantal per 1.000 inwoners. Sowjet-Rusland maakt hierbij een uitzondering, maar wij weten niets t.a.v. grootte en kwaliteit. Bijzonder droevig staat Oost-Duitsland met 2 woningen per 1.000 inwoners ervoor. Dit betekent dat het herstel van de vaak zeer omvangrijke oorlogsschade nog steeds niet op gang is gekomen.

Het eengezinshuis domineert uiteraard in de angelsaksische landen (Ierland 1955: 91 pCt., Verenigd Koninkrijk 75 pCt.). Hierop volgt België (1954: 71 pCt.) (waar tevens over het algemeen ook ruime woningen gebouwd worden). Ook hier slaat Nederland met 61 pCt. (1955) geen slecht figuur. Denemarken laat een daling zien van 54 pCt. in 1954 tot 44 pCt. in 1955. In West-Duitsland en Oostenrijk geeft men veelal de voorkeur aan het „Familienheim mit Einliegerwohnung”, een soort duplex. Terwijl in de Bondsrepubliek in 1955 slechts 14 pCt. van alle nieuwbouwwoningen echte eengezinshuizen waren, werden 37 pCt. met „Einlieger” gebouwd; in Oostenrijk was de verhouding omgekeerd, t.w. 29 pCt. en 12 pCt.

TABEL II.

Aantal vertrekken in gereedgekomen woningen,
1954/1955
(in pCt.)

	vertrekken		
	Jaar	1 t/m 4	5 en meer
Denemarken	1954	56	44
	1955	58	42
Finland	1954	89	11
(steden)	1955	89	11
plattelandsgemeenten	1954	74	26
	1955	—	—
Hongarije	1954/55	100	0
Ierland	1954	52	48
	1955	50	50
Italië	1954	77	23
Nederland	1954	27	73
	1955	24	76
Oostenrijk	1954	95	5
	1955	95	5
Polen	1954	90 a)	10 b)
	1955	88	12
Spanje	1955	56	44
Verenigd Koninkrijk	1954	44	56
	1955	45	55
West-Duitsland	1954	89	11
	1955	86	14
Zuid-Slavië	1954	96	4
Zweden	1954	83	17
Zwitserland	1954	66	34
	1955	65	35

a) t/m 3.

b) 4 en meer.

De grote bedrijvigheid in de bouwnijverheid heeft in de meeste Westeuropese landen de werkloosheid onder de bouwarbeiders praktisch doen verdwijnen. Nederland vertoont met 1 pCt. samen met Zwitserland (0), Frankrijk (0,4 pCt.) en Noorwegen (0,7 pCt.) het gunstigste beeld. Aan het andere uiteinde staat Ierland (11,2 pCt.), op grote afstand gevolgd door Denemarken (5,8 pCt.) en België (4,5 pCt.).

De financiering.

Ten aanzien van de financiering wordt geconstateerd, dat in de meeste landen in versterkte mate pogingen worden gedaan „om van de toekomstige eigenaren een grote financiële bijdrage tot de woningbouw te verkrijgen”. Men gaat volgens het rapport hierbij van de veronderstelling uit, dat de bevordering van het bezit van een eigen woning in de eerste plaats ertoe moet dienen om meer besparingen van particulieren voor woningdoeleinden te mobiliseren en daardoor het staatsbudget te ontlasten. De gedachte van de bezitsvorming vindt men dan ook in het E.C.E.-rapport niet terug. Misschien werden de samenstellers beïnvloed door de sterke klemtoon, die

in een aantal Oosteuropese landen op de bouw van eigen huizen wordt gelegd, waarbij zeer zeker budgettaire overwegingen een belangrijke rol spelen.

In het Verenigd Koninkrijk en in Denemarken werd ook de woningbouw bij de maatregelen betrokken, die tot beperking van de bestedingen werden genomen. Een van de instrumenten van deze politiek van afremming was de verhoging van de rente. In Engeland werden bovendien nog de subsidies drastisch verlaagd. Beide maatregelen samen hebben voor de nieuw te bouwen woningen een huurverhoging van ongeveer f. 6 per week tot gevolg. Hier staat tegenover, dat voor de gemeenten de mogelijkheid bestaat plaatselijk huuregalisatie tussen oude en nieuwe woningen toe te passen.

Aangezien in Groot-Brittannië uitsluitend gemeentewoningen voor subsidies (in de vorm van jaarlijkse bijdragen voor de tijd van 60 jaar) in aanmerking komen is het gemeentelijk huizenbezit in vele gevallen zeer groot. Bovendien is de huurstop op de gemeentewoningen niet van toepassing. Door verhoging van de „rates”, de algemene gemeentebelastingen, die de huiseigenaar op de huurder mag afwentelen moeten ook de bewoners van vooroorlogse woningen in particulier bezit hun bijdrage in het woningbudget van de gemeente leveren.

Daarnaast beveelt de tegenwoordige Regering huurdifferentiatie aan naar gelang van de inkomens van de bewoners van de gemeentewoningen. Hierdoor zal de mogelijkheid worden geopend om de huren voor gezinnen met lage inkomens niet te doen stijgen. In een land met sterk progressieve belastingtarieven is dit o.i. een zeer dubieus instrument. Aangezien de jaarlijkse uitgaven voor een eigen huis in Groot-Brittannië tenminste 25 pCt. van het gemiddelde arbeidersinkomen opeisen, verwacht het rapport, dat alleen beter gesitueerden voor eigen woningbezit in aanmerking komen met als gevolg, dat de verschillende bevolkingsgroepen naar wijken van elkaar gescheiden zullen gaan wonen.

Huurpolitiek.

In de meeste landen zijn de huren van vooroorlogse woningen in de laatste jaren omhoog gegaan. Stelt men het huurpeil in 1953 op 100, dan staat Nederland met 127 in 1955 betrekkelijk bovenaan; slechts Griekenland (154), Finland (141), Italië (136) en Zuid-Slavië (132) vertonen een grotere stijging. De grote industrielanden West-Duitsland en Groot-Brittannië liggen met resp. 109 en 108 verre ten achter; terwijl Frankrijk, waar evenals in Italië periodieke huurverhogingen bij de wet voorgeschreven zijn, een zelfde stijging vertoont als Nederland, nl. 27 pCt. Hetzelfde geldt in grote lijnen voor België waar de index in 1955 tot 126 was opgelopen.

In alle landen zijn vergeleken met 1938 de kosten van levensonderhoud sterker gestegen dan de huren van de vooroorlogse woningen. De meest extreme gevallen zijn Zuid-Slavië, waar het indexcijfer voor het levensonderhoud het zesvoudige van de huurindex bedraagt gevolgd door het drievoudige in Griekenland en Italië. In België is het verschil, t.w. het verhoudingscijfer:

$$\frac{\text{indexkosten van levensonderhoud (1938 = 100)}}{\text{huurindex (1938 = 100)}}$$

met 1,3 het laagst. Nederland staat met 2,23 dicht bij Engeland (2,10), Oostenrijk (2,26) en Noorwegen (2,04); Ook Frankrijk behoort met 2,21 tot deze groep, waaruit eens te meer blijkt, dat door de periodieke huurverhogingen bij een betrekkelijk stabiel prijspeil (1938 = 100. 1953 = 2639; 1955 = 2665) een niet onbelangrijke

voortgang t.a.v. de aanpassing van de huren heeft plaats gehad. Immers, in 1953 was de verhouding van de twee indexcijfers 2,79. Een soorgelijke tendentie valt in de meeste Westeuropese landen te constateren.

In Nederland, waar de huurindex van 115 in 1953 gestegen is tot 146 in 1955 werd de reële betekenis van de aanpassing gedeeltelijk teniet gedaan door de algemene prijsstijging. Daardoor liepen de kosten van levensonderhoud excl. huur van 285 in 1953 op tot 325 in 1955 (1938 = 100). Vandaar dat het verhoudingscijfer „index kosten van levensonderhoud excl. huur, huurindex” slechts van 2,48 tot 2,23 terug is gelopen.

In Engeland en Denemarken viel geen verandering te constateren. Oostenrijk is het enige land waar de huren tussen 1953 en 1955 niet verhoogd werden, terwijl de kosten van levensonderhoud wel opliepen. Het verhoudingscijfer steeg dan ook van 2,0 tot 2,26.

Bouwkosten.

Uit de ter beschikking staande gegevens blijkt, dat de bouwkosten zich in 1955 in opwaartse richting hebben bewogen. Vergelijkingen tussen de verschillende landen zijn moeilijk, omdat niet alleen ten aanzien van de berekening maar ook ten aanzien van de basisjaren grote afwijkingen bestaan. Volgens het rapport zijn de materiaalprijzen over het algemeen weinig gestegen: slechts Groot-Brittannië, West-Duitsland en Zwitserland vormen ten aanzien hiervan uitzonderingen. Nederland ontbreekt bij deze opgave.

Anders staat het met de lonen, die in 1955 praktisch overal omhoog gingen en wel van 1,5 pCt. in Zweden tot omstreeks 7 pCt. in Frankrijk, Finland, Groot-Brittannië, Oostenrijk en West-Duitsland. Nederland staat met 5,6 pCt. op de lijst (1954 stond ons land met 12,6 pCt. aan de spits). Men zou zich kunnen afvragen, of hier — en elders — van dezelfde grondslagen wordt uitgegaan. Het Nederlandse cijfer heeft uiteraard betrekking op de werkelijk verdiende lonen, terwijl de meeste andere landen waarschijnlijk regelingslonen vermelden. Het gevolg is, dat men van elkaar afwijkende grootheden gaat vergelijken.

De financiering van de particuliere woningbouw.

In de particuliere sector speelt de bouw voor de eigenaar-bewoner (owner-occupier) een belangrijke rol. Dit geldt uiteraard in de eerste plaats voor het agrarisch bevolkingsdeel en tevens voor andere inwoners van kleinere plaatsen. Deze soort van particuliere bouw is niet beperkt tot het vrije Westen; ook achter het IJzeren Gordijn groeit het eigen woningbezit ten plattelande.

Met name in Groot-Brittannië, waar in de eerste jaren na de laatste oorlog 80 à 90 pCt. van de nieuwbouw in handen van de gemeenten was, gaat de particuliere bouw — meestal voor eigen bewoning — vooruit en neemt nu ruim een derde van de woningproductie in beslag. In de Duitse Bondsrepubliek bestrijkt de particuliere sector meer dan 60 pCt.; zoals boven reeds vermeld vormen de een- en tweegezinshuizen de meerderheid. Deze typen vindt men ook veel in Noorwegen.

In alle landen bedraagt het jaarinkomen van de overgrote meerderheid van de bevolking ten hoogste 30 à 40 pCt. van de bouwkosten van een behoorlijke woning. Hieruit blijkt, hoe moeilijk het voor de meeste gezinnen is voldoende te sparen om een huis te kunnen verwerven. In een groot aantal Oosteuropese landen, als-

mede in Finland en Turkije speelt dan ook het zelf-bouwen een belangrijke rol.

Niet in alle landen worden overheidssubsidies aan alle particuliere bouwers verstrekt. In West-Duitsland ligt de klemtoon op het eigen-woningbezit. Over het algemeen zijn de bijdragen voor gemeenten, coöperaties en semi-overheidsinstellingen hoger dan voor particulieren. In sommige gevallen komt de bouw voor verhuur door particuliere eigenaren niet voor subsidiëring in aanmerking (België, Italië, tot op zekere hoogte Frankrijk). In het Verenigd Koninkrijk wordt geen enkele subsidie aan particulieren verleend.

Over geheel Europa wordt het aandeel van de woningbouw, waarvoor overheidssteun wordt verstrekt, op twee derden van het totaal geschat.

Woningbouwcoöperaties en woningbouwpolitiek.

In het hoofdstuk over woningbouwcoöperaties en hun rol in verband met de regeringspolitiek houdt het rapport zich alleen met de „traditionele” coöperaties bezig, waar de leden nauw bij de activiteiten van de coöperatie zijn betrokken. Dit blijkt o.a. uit het feit, dat de leden-bewoners een — soms niet onbelangrijke — bijdrage in de bouwkosten moeten fourneren. Andere typen van niet-winstgevende woningbouwondernemingen, waaronder ook de Nederlandse verenigingen, blijven dus buiten beschouwing.

De „echte” coöperatieve woningbouwonderneming noemt het rapport een betrekkelijk modern instrument, dat alleen succes kan hebben, indien sprake is van particuliere besparingen, een vooruitziende grondpolitiek van de gemeenten en een zekere traditie t.a.v. de coöperatieve beweging. Men vindt de coöperaties dan ook vooral in Noorwegen en Zweden, waar zij ongeveer 20 pCt. van de nieuwbouw voor hun rekening nemen tegenover 15 pCt. in Denemarken.

Waar de Nederlandse woningbouwverenigingen buiten beschouwing zijn gelaten durven wij achter de percentages voor Oostenrijk en West-Duitsland (10 pCt.) en van enkele andere landen met 5 pCt. (bijv. Italië en België) een vraagteken te plaatsen.

Hoewel de coöperaties volgens de samenstellers van het rapport noch de gemeentelijke noch de particuliere woningbouw zouden kunnen vervangen, kunnen zij toch een belangrijke rol naast deze twee typen spelen, omdat men de voordelen en van de huurwoning en van het eigen-woningbezit terug kan vinden.

Toekomstige werkzaamheden van het Woningbouw-Comité van de E.C.E.

Het Woningbouw-Comité van de E.C.E. is niet alleen van plan met de publikatie van het statistische bulletin en het jaarlijkse verslag door te gaan, maar heeft tevens ook een groot aantal detailrapporten op zijn programma. Hierin zullen de volgende problemen worden behandeld: krotopruijing, financiering van de woningbouw, overzicht van de woningbouwsituatie in Europa, administratie van woningen, woningbehoefte van het gezin.

Daarnaast gaan de onderzoekingen naar mogelijkheden tot verlaging van de bouwkosten en de coördinatie van de statistische methoden verder.

Ten slotte wordt aan de woningbouw in de minder geïndustrialiseerde gebieden van Zuid-Europa de nodige aandacht besteed.

INGEZONDEN STUK

Actieve en 'passieve geldpolitiek.

Dr. W. L. Valk te Leiden schrijft ons:

In „Economisch-Statistische Berichten” van 24 oktober van dit jaar heeft Mr. H. F. van Leeuwen de stelling verkondigd, dat het bankwezen niet veel doen kan tegen een bij het loon aanvangende inflatie. Deze stelling zal wel bij vele economen penkriebel hebben doen ontstaan en ook mij lijkt het hier ingezette vraagstuk zo belangrijk, dat ik de verleiding niet heb kunnen weerstaan, om tot discussie over te gaan.

Voordat ik tot het eigenlijke onderwerp van discussie over ga, een vraag: waarom vindt het bankwezen het steeds nodig, zich te verzetten tegen de „aantijging”, dat het geld zou scheppen? Indien het dit niet deed, zou de geldvoorziening geen gelijke tred kunnen houden met de groei van de produktie, en een voortdurende deflatie, wellicht een „Dauerkrisis” zou hiervan het gevolg zijn. De geldhoeveelheid moet nu eenmaal groeien, wil een enigszins stabiele, goede conjunctuur mogelijk zijn; indien de banken geen giraal geld schiepen, zou de Centrale Bank het moeten doen en dit zou gedeeltelijk een regressie in verouderde betalingswijzen betekenen. Op de vraag, of het bankwezen nu geld scheidt of niet, ga ik thans niet in en ik acht dit onnodig, omdat die zaak in de laatste decennien ampel gezien is.

Om nu tot het onderwerp der discussie te komen: de redenering is, indien ik het bij het rechte eind heb: wij moeten bij onze kredietverlening een loonstijging wel volgen, omdat wij anders zaken te gronde richten en het odium van vernietigers der conjunctuur op ons nemen. Ik laat nu in het midden, dat men daar juist mee bezig is, om „excessen van hoogconjunctuur in tijd van volbezetting” te voorkomen en wil alleen de vraag stellen: moet en mag de geldpolitiek ten aanzien van zulke bewegingen passief zijn? De arbeiders bewijst men hiermede stellig geen dienst, want hun wordt dan via inflatie een deel van de verkregen loonsverhoging weer afgenomen. En zeker gaat het argument niet op, wanneer een loonsverhoging toegestaan is, *mits* deze ten koste van de winst gaat en niet inflationair werkt. Doet men dit nu toch, dan zal spoedig een nieuwe loonsverhoging nodig zijn en deze zal des te gereeder gegeven worden, ook, wanneer de algemene winsttoestand dit niet toestaat, wanneer men ermee gaat rekenen, dat loonsverhogingen doorgegeven kunnen worden aan de consument in de vorm van hogere produkt prijzen, hetgeen inflatie betekent.

Een stap verder en men sanctioneert ook alle stijgingen van goederenprijzen. Dit komt wel voor: in de grote inflatietijd na de eerste wereldoorlog heette het: de invoer wordt duurder, dus moeten wij aan het zakenleven meer geld ter beschikking stellen, zodat het zijn zaken kan doen. En zo volgde de éne inflatiegolf op de andere.

Het loonprobleem is om vele redenen zeer belangrijk. De belangrijkste bedreigingen van de conjunctuur zijn tegenwoordig spanningen op de arbeidsmarkt en in de betalingsbalansen. In vroegere tijden wees men vooral op de autonome geldpolitiek als oorzaak van verflauwing en opleving van de conjunctuur, maar de inzichten zijn dermate veranderd, dat van deze zijde minder gevaar schijnt te dreigen dan vroeger. Maar nog steeds moet de geldpolitiek reageren op een ongunstige betalingsbalans en zij niet alleen; het kan zijn, dat regeringen moeten ingrijpen.

Wat het vraagstuk bijzonder lastig maakt, is dat beide

vraagstukken samenhangen. Wordt het loon, zoals in Engeland is geschied, in korte tijd hevig opgedreven, terwijl het buitenland niet hetzelfde doet, dan heeft dit een terugslag op de betalingsbalans. Is inflatie het gevolg van de loonsverhoging, dan moeten de monetaire autoriteiten toch ingrijpen en intussen is veel naars geschied. Men had dan beter de looninflatie zelve kunnen voorkomen.

Om nu met het probleem verder te komen, moet wat dieper gegraven worden: bij volbezetting is pas de strijd om het hoogst mogelijke loon mogelijk. Voordien zal het loon wat geringer dan de volle arbeidsproduktiviteit moeten zijn, omdat de groei naar totale bezetting een extra prikkel nodig heeft. Nu is dit niet meer nodig en kan de arbeider trachten zijn maximum te krijgen, d.w.z. zoveel als mogelijk is, zonder dat de volbezetting en de conjunctuur in gevaar komen. Hier blijkt dus, van hoeveel belang het voor de loonsvraag is, dat er blijvend goede conjunctuur komt.

Nu moet zulk een opstuwung van het loon naar het hoogst mogelijke punt internationaal zijn, anders gaan de betalingsbalansen reageren. Laten wij nu veronderstellen, dat zulk een internationale samenwerking, uitdrukkelijk of stilzwijgend, tot stand komt. Indien nu de monetaire autoriteiten voor een stabiel prijsniveau zorgen, zal deze loonbeweging de *algemene* conjunctuur alleen kunnen schaden, wanneer zij te ver gaat. Gaat zij niet te ver, dan betekent dit echter niet, dat er geen slachtoffers vallen.

Er is thans een groot tekort aan arbeidskrachten. Dat wijst nog niet op een te hoge loonvoet. Maar het impliceert wel, dat er tussen de bedrijven om de arbeidskrachten gevochten wordt. Deze strijd is in het belang van de gehele maatschappij, want de meest rendabele bedrijven moeten de arbeidskrachten kunnen krijgen en dit is juist één van de argumenten voor differentiatie in de loonregeling. De zwakkere bedrijven sneuvelen dus in deze strijd en zolang dit de volbezetting niet schaadt, moet dat in het algemeen, nationaal belang geaccepteerd worden. Wanneer nu het bankwezen aan deze zwakke kredieten gaat geven, om de hogere lonen toch te kunnen betalen, dan gaat het deze gezonde ontwikkeling tegen en dreigt bovendien inflatie. De norm in geldpolitieke kwesties moet stabiel geld zijn en niet „iedereen zaken laten doen”. Dit is hard, maar het betreft hier het kiezen tussen twee euvels.

De volbezettingsfase — wij hopen eens van een blijvende volbezettingstoestand te mogen spreken — is een krachtproef, waaruit het economisch leven als het ware „gelouterd” te voorschijn moet komen. Wanneer de machten op geldgebied nu met andere motieven een gezonde en gewenste ontwikkeling gaan dwarsbomen, dan is de samenleving hiermede niet gediend, m.a.w. geldpolitiek moet actief zijn en niet passief.

NASCHRIFT.

Het is moeilijk een onderschrift te schrijven naar aanleiding van een onzakelijke bestrijding van een zakelijk betoog dat ik geleverd heb, wanneer bovendien nog de bestrijding geheel langs het betoog heengaat. De inzender heeft kennelijk niet de moeite genomen om mijn artikel behoorlijk te lezen. Ik heb geprobeerd te betogen: ten eerste dat voor zover verstoring van het economisch evenwicht aan het kredietwezen is toe te schrijven, de

(Advertentie)

AMSTLEVEN

Levensverzekering

**BUREAU VOOR
PERSONEELVERZEKERING**

verstoringshaard niet *alleen* gezocht moet worden bij de actie van de zgn. geldscheppende instellingen, maar ook bij andere kredietinstellingen en bij gegadigden voor krediet, die hierop hebben geanticipeerd. Voorts heb ik erop gewezen dat de term: „geldscheppende instellingen” m.i. een minder gelukkige term is en dat beter van „monetiseren van schuld” kan worden gesproken. Deze begrippen liggen niet zover uit elkaar, doch als men mijn terminologie gebruikt, vervalt men niet in de fout om over het hoofd te zien dat bijv. een instelling als de Postgirodienst welke geen krediet geeft toch geld schept doordat zij schulden monetiseert. Men vervalt dan ook niet zo licht in de fout om over het hoofd te zien dat kortlopende overheidsschuld gemonetiseerde schuld is en dat de uitgevers daarvan dus geld scheppen.

Over de wenselijkheid en noodzakelijkheid van de groei van de geldhoeveelheid ben ik het overigens met de inzender volkomen eens; het spijt mij dat mijn uitdrukkingwijze ter zake voor hem niet begrijpelijk schijnt te zijn.

Nu het volgende punt: de beloningsinflatie. Mijn betoog komt kortweg hierop neer dat de bestrijdingsmiddelen tegen overexpansie van het bedrijfsleven en overbesteding van de Overheid (rentepolitiek, kredietbeperking en fiscale politiek) in wezen niet geschikt zijn indien er een beloningsinflatie optreedt *zoals ik die heb gedefinieerd*. Dit wil in het geheel niet zeggen dat de monetaire autoriteiten niet extra waakzaam zouden moeten zijn in een dergelijke toestand, omdat het zeker gewenst is dat naast de impulsen uit de beloningsinflatie niet nog andere inflatoire impulsen optreden. Dit wil ook niet zeggen dat de Overheid niet extra waakzaam moet zijn om te verhoeden dat er in haar sfeer door over-

besteding inflatoire impulsen zouden optreden. Mijn artikel is er echter op gericht om te betogen dat men zich niet moet voorstellen dat, wanneer de klassieke instrumenten der inflatiebestrijding uit het tuighuis worden gehaald, daarmee de gevolgen van de beloningsinflatie afdoende zouden kunnen worden bestreden en gecompenseerd.

Ik zou de inzender er voorts op willen wijzen dat zijn stelling, dat wanneer loonsverhoging maar ten koste van de winst gaat deze niet inflatoir werkt, maar in beperkte mate juist is. Hij zou gelijk hebben wanneer hij zou zeggen: mits deze ten koste van de uitgedeelde winsten gaat.

Nu kan een ieder weten dat de uitgekeerde winsten hier te lande gemaakt, niet belangrijk zijn; dat wel belangrijk zijn de bedragen aan zelffinanciering besteed; dat dus, ook al zou de loonsverhoging ten koste van de winstmarges gaan, de zelffinancieringsmogelijkheid in het gedrang komt, hetgeen weer van invloed is op het tekort op de kapitaalmarkt.

Dan wil ik er verder de inzender op wijzen dat het tekort op de kapitaalmarkt behoudens de invloeden van kredietoperaties met het buitenland, identiek is met het tekort op de betalingsbalans en met de overbesteding in de gezamenlijke sectoren van de economie.

Overigens vergete de inzender niet dat de beloningsinflatie niet alleen werkt via particuliere bedrijven. Zij werkt ook rechtstreeks op de kostprijzen van het overheidsapparaat, die de verhoogde kostprijs moet doorberekenen in hogere tarieven en hogere belastingen! En denkt inzender soms dat de hogere kosten van de landbouw in verkleining van de winstmarges kunnen worden opgevangen?

Laren N.-H.

Mr. H. F. VAN LEEUWEN.

INTERNATIONALE NOTITIES**De Amerikaanse conjunctuur in het derde kwartaal van 1956**

Het conjuncturele beeld van het derde kwartaal van dit jaar vertoont weinig afwijking van dat van het vorige kwartaal. Tussen enkele sectoren van het economisch leven traden echter verschuivingen op. Als gevolg van de staking in de staalindustrie namen de staalvoorraden af, terwijl de reeds in het voorgaande kwartaal ingezette inkrimping van de voorraad onverkochte automobielen verdere voortgang vond. Hierdoor werd, hoewel in vele bedrijfstakken nog een niet onaanzienlijke voorraad-accumulatie plaats had, de totale voorraadvorming van het bedrijfsleven in dit kwartaal voor het eerst sinds het begin van 1955 tot meer normale proporties teruggebracht. De daling van de voorraadinvestering werd echter opgevangen door een even grote toeneming der overheidsbestedingen.

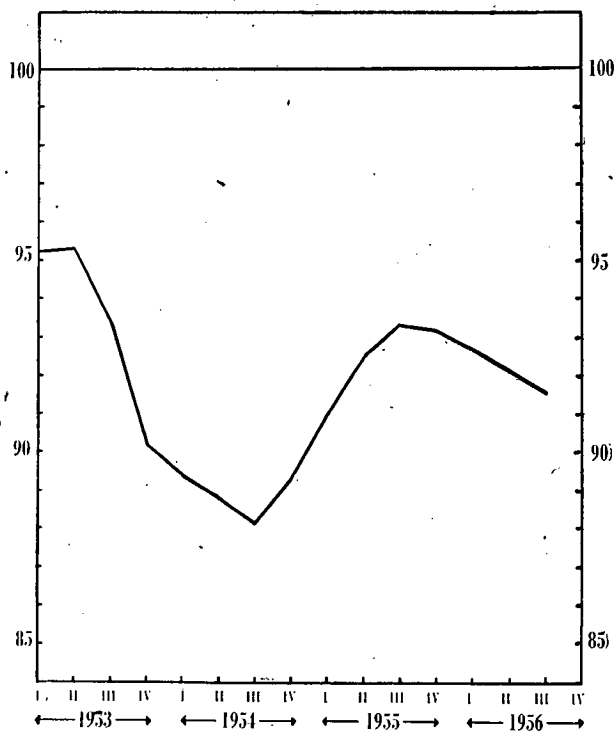
De overige bestanddelen van het bruto-nationaal produkt vertoonden nominaal een licht stijgende tendentie, waardoor dit laatste, op jaarbasis, de recordhoogte bereikte van \$ 413,8 mrd. De toeneming t.o.v.

het vorige kwartaal bedraagt ruim 1 pCt., welke toeneming echter geheel moet worden toegeschreven aan een gestegen prijsniveau. De omvang van de reële nationale produktie bleef reeds voor het vierde achtereenvolgende kwartaal constant. De lichte recessie, welke deze ontwikkeling voor de Amerikaanse economie inhoudt, is in de figuur op blz. 1112, waarin het verloop van de procentuele verhouding tussen het werkelijk en het — bij volledige benutting van het arbeidspotentieel — maximaal mogelijk bruto-nationaal produkt is weergegeven, geïllustreerd.

Overigens bewoog de Amerikaanse economie zich *gedurende* het derde kwartaal van dit jaar in stijgende lijn. Het indexcijfer van de industrieële produktie (basis 1947/49 = 100) hetwelk in juli, mede als gevolg van de staalstaking, ingezakt was tot 136, liep in augustus op tot 142 en bereikte in september het vorige maximum van 144.

Het milde karakter van de jongste recessie is geheel in overeenstemming met het na-oorlogse conjunctuur-

Bruto-nationaal produkt in pCt. van zijn maximaal mogelijke waarde.

verloop in de Verenigde Staten, dat gekenmerkt wordt door een permanent hoge bezettingsgraad. Dit gunstige conjuncturele klimaat wordt vrij algemeen toegeschreven aan de veel besproken — doch weinig geanalyseerde — zgn. „built-in stabilizers”, aangevuld met goed getimede fiscale en monetaire maatregelen door Overheid en monetaire autoriteiten. Het heeft wellicht zijn nut er hier nog eens op te wijzen, dat deze uitspraken een wetenschappelijke fundering ontberen; de effectiviteit van fiscale en monetaire conjunctuurpolitieke maatregelen is door het empirisch onderzoek nog steeds niet aangetoond.

Zonder onzerzijds in de fout te vervallen aan deze — al of niet ingebouwde — „stabilizers” alle betekenis voor het conjunctuurverloop te ontzeggen, willen we toch de aandacht vestigen op een tweetal, geheel buiten de sfeer der conjunctuurpolitiek gelegen, factoren, welke in de gangbare discussie niet de plaats innemen, die hun onzes inziens toekomt. We doelen hier op het sinds de oorlog aanmerkelijk versnelde tempo van de technische vooruitgang en de enorme stijging der bewapeningsuitgaven. Beide factoren hebben in de na-oorlogse periode een niet te onderschatten steun aan de conjunctuur gegeven. De eerstgenoemde factor, doordat hij de investeringslust voortdurend nieuw leven inblies, de laatstgenoemde, doordat hij een additionele inkomensstroom heeft gecreëerd.

In dit licht gezien boet de bij tijd en wijle in de pers verschijnende, geruststellende verklaring dat de Regering ook in de toekomst geen depressie zal tolereren (!) wel aan betekenis in. Men krijgt de indruk dat de conjunctuurpolitici niet geheel weerstand kunnen bieden aan de neiging een gunstige ontwikkeling ietwat lichtvaardig aan eigen bekwaamheid toe te rekenen, een neiging, welke men bij succesvolle zakenlieden ook wel eens meent te bespeuren. Indien overigens de — weinig geruststellende — internationale politieke ontwikkeling de tweede der bovengenoemde conjunctuurstimulantia opnieuw activeert,

stijgt daarmee de waarschijnlijkheid dat de oppervlakkige rimpelingen in de conjunctuur ook voor de nabije toekomst wel niet aan diepte zullen winnen.

N.E.I.

R. IWEMA.

GELD- EN KAPITAALMARKT

De geldmarkt.

Uit de hoge voorschotten in rekening-courant van De Nederlandsche Bank per 3 december (nl. f. 214 mln.) bleek zonneklaar, hoe krap het weer met de geldmarkt gesteld was. Degenen, die contanten nodig hebben zouden immers niet om dit dure krediet aankloppen, indien zij op de open markt voordeliger terecht konden. Voor zover er op laatstgenoemde markt geldgevers te vinden waren, lag de prijs, waarop zijn bereid waren kortlopend papier van verkopers over te nemen, dan ook niet veel beneden de 3½ pCt. Voor gemeentelijke kasgeldleningen werd zelfs tot 5 pCt. toe betaald.

Wat de oorzaken van de hernieuwde krapte betreft was ditmaal vooral de extra-uitzetting van de chartale geldcirculatie i.v.m. St. Nicolaas van betekenis. De daling van de deviezenvoorraad was van relatief bescheiden omvang (in de week 26/11-3/12 f. 13 mln.); de verdere aantasting van het dollardeviezenbezit vormde echter uit kwalitatief oogpunt geen opbeurend nieuws.

De kapitaalmarkt.

Op de aandelenmarkt heerste de afgelopen week een ware St. Nicolaasstemming; met milde hand werden koersstijgingen rondgestrooid, waarbij bijna geen enkel fonds werd overgeslagen. De oorzaak van deze ommekeer t.o.v. de vorige week lag praktisch geheel in het internationale politieke vlak. Met Engeland en Frankrijk terug in het Amerikaanse gareel, de Egyptische dictator gestut door Uncle Sam weer steviger op het kussen, en Hongarije zonder kans op Uno- of Westelijke interventie weer onder de Russische knoet, luwde de oorlogsvrees plotseling aanmerkelijk.

Het marktherstel manifesteerde zich het eerst in Wallstreet, waar het koersgemiddelde Dow Jones Industrials omhoogsprong van 466,1 op 28 november tot 494,8 op 7 december. Het herstel in Amsterdam was relatief nog imponanter; de algemene aandelenindex van A.N.P.-C.B.S. steeg van 179,2 (op 29 november) tot 199,3 (7 december).

Degenen die op de koopjesdagen van de vorige week hadden gekocht deden geen slechte zaken. Zo steeg het hoofdfonds Koninklijke — mede onder invloed van Amerikaanse en Zwitserse aankopen — ten opzichte van genoemde Zwarte Donderdag met meer dan 100 pCt. De aankondiging van een verhoogd interim-dividend, nl. van 7½ pCt. tegen vorig jaar 6 pCt., alsmede van een winststijging van 19 pCt. voor de eerste drie kwartalen van 1956 (t.o.v. 1955) droegen tot deze stijging ook hun steentje bij. Eigenlijk zijn de hiervoor genoemde percentages voortaan taboe, nu aandelen Koninklijke sinds 3 december worden genoteerd in eensgevend geld, en wel in gulden per aandeel van nominaal f. 20. De in onderstaand staatje opgenomen koers van f. 155,40 correspondeert dus met een koers van 777 pCt. oude stijl, terwijl het genoemde interim-dividend van 7½ pCt. officieel een dividend van f. 1,50 is.

Opmerkelijk was ook het koersherstel bij Unilever; men meende een vermindering te constateren van de Amerikaanse verkoopdrang in dit fonds, die de laatste

tijd vnl. op grond van het grote belang van deze onderneming bij het pond, nogal aanzienlijk was.

De koersontwikkeling op de aandelenmarkt tijdens de afgelopen weken vormde in zekere zin een repetitie in het klein en het kort van de gang van zaken tijdens de aanvang van de Korea-oorlog: eerst aanmerkelijke koersdalingen i.v.m. wilde internationale oorlogsvrees, daarna een scherp koersherstel, waarbij aan de inflatoire gevolgen meer aandacht werd geschonken. Of de internationale politieke hemel momenteel werkelijk reeds definitief is opgeklaard is echter uiteraard een tweede.

Zoer sloeg de stemming bij het belegend publiek om, dat zowaar ook de obligatiemarkt een aanmerkelijk koersherstel te zien gaf. Het accres van 4 punten, dat sommige staatsfondsen in verloop van slechts twee weken vertoonden, is voor dergelijke gemeenlijk zeer rustige obligaties bepaald niet voor de poes. Naar verluidt zouden steunaankopen aan deze stijging niet geheel vreemd zijn geweest, maar ook als dat juist zou zijn is zij daardoor niet minder opmerkelijk. Wellicht is het herstel op de staatsfondsenmarkt ook bevorderd door de uitspraak van de Minister van Financiën dat er voorlopig noch een vrijwillige noch een gedwongen staatslening zal worden uitgegeven. In plaats van met moeite en pijn te trachten te lenen, en daarbij de kapitalisten een rente van $4\frac{1}{4}$ pCt. of hoger in de schoot te werpen, geeft de Regering er de voorkeur aan de benodigde middelen door belastingverhoging te vergaren. Zulks leidt niet alleen zekerder tot resultaat (de ontvangers en deurwaarders der belastingen wordt zelden de deur gewezen), doch de Overheid spaart bovendien nog de rente en de latere terugbetaling uit.

St. Nicolaas bracht aldus toch ook voor de obligatiemarkt nog een kleine surprise, zij het dan slechts in de negatieve gedaante van het weghalen (althans voorlopig opbergen) van het Damocleszwaard van een nieuwe staatslening. Dit impliceerde echter begrijpelijkerwijze nog geenszins, dat er nu plots een verruiming van de markt voor niet risicodragend kapitaal heeft plaatsgevonden. Het verhogen van de plafonds voor gemeentelijke kasgeldleningen, waarvan de laatste weken veelvuldig wordt vernomen, wijst erop dat de gemeenten nog steeds niet, althans niet tegen de voorwaarden van het rentegamma, erin slagen lang kapitaal te verkrijgen. Voor zover dit medebrengt dat de woningbouw en andere kapitaalsuitgaven thans door middel van geldcreatie worden gefinancierd is dit uit monetair oogpunt een droevige gang van zaken; de verdediging van deze handelwijze is echter vermoedelijk, dat het staken van de betalingen door gemeenten nog droeviger (i.c. voor het overheidskrediet) zou zijn.

Aand. indexcijfers A.N.P.-C.B.S. (1953 = 100)	23 nov. 1956	30 nov. 1956	7 dec. 1956
Algemeen	192,4	184,2	199,3
Internat. concerns	257,2	244,2	269,6
Industrie	148,9	143,9	151,7
Scheepvaart	169,3	161,2	166,2
Banken	119,1	119,3	123,9
Indon. aand.	97,7	95,8	100,1
Aandelen			
Kon. Petroleum	725 $\frac{1}{4}$	700	f. 155,40
Unilever	342 $\frac{1}{2}$	322 $\frac{1}{2}$	352
Philips	253	233 $\frac{1}{2}$	255 $\frac{1}{2}$
A.K.U.	216 $\frac{1}{4}$	206 $\frac{1}{4}$	226 $\frac{1}{2}$
Kon. N. Hoogovens	299 $\frac{1}{2}$	282 $\frac{1}{2}$	309
Van Gelder Zn.	202	195	208 $\frac{1}{2}$
H.A.L.	191 $\frac{1}{2}$	181 $\frac{1}{2}$	191 $\frac{1}{2}$
Amsterd. Rubber	70 $\frac{1}{2}$	71	74 $\frac{1}{2}$
H.V.A.	88	88	93 $\frac{1}{4}$
Staatsfondsen			
2 $\frac{1}{2}$ pCt. N.W.S.	68	66 $\frac{1}{2}$	68 $\frac{1}{4}$
3-3 $\frac{1}{2}$ pCt. 1947	88 $\frac{1}{2}$	89 $\frac{1}{2}$	89 $\frac{1}{4}$
3 $\frac{1}{2}$ pCt. 1955 I	83 $\frac{1}{4}$	86	87 $\frac{1}{2}$
3 pCt. Grootboek 1946	85	85 $\frac{1}{4}$	89
3 pCt. Dollarlening	89	91 $\frac{1}{2}$	93 $\frac{1}{4}$

Diverse obligaties	23 nov. 1956	30 nov. 1956	7 dec. 1956
3 $\frac{1}{2}$ pCt. Gem. R'dam 1937 VI ...	90	88 $\frac{1}{2}$	89 $\frac{1}{4}$
3 $\frac{1}{4}$ pCt. Bk. v. Ned. Gem. 1954 II/III	84 $\frac{1}{2}$	84 $\frac{1}{2}$	83 $\frac{1}{4}$
3 $\frac{1}{2}$ pCt. Nederl. Spoorwegen	87	85	86 $\frac{1}{2}$
3 $\frac{1}{2}$ pCt. Philips 1948	91	89 $\frac{1}{2}$	91 $\frac{1}{4}$
3 $\frac{1}{4}$ pCt. Westl. Hyp. Bank	84	83	83

J. C. BREZET.

STATISTIEKEN

OPENBARE EMISSIES ¹⁾, UITLOTINGEN EN CONVERSIES ²⁾, okt. 1956 ³⁾
(in duizenden gulden)

	Emissies			Afosbaar- gestelde obli- gaties en pandbrieven	Conversies obligaties en pandbrieven
	Obligaties	Aandelen	Totaal		
Binnenland:					
Staatsleningen Nederland	—	—	—	7.500	—
Staatsleningen Overzeese Rijks- delen	—	—	—	—	—
Provincies	7.000	—	7.000	965	—
Gemeenten	36.100	—	36.100	3.932	—
w.o. premieënleningen	—	—	—	—	—
Waterschappen	—	—	—	10	—
Bank voor Nederl. Gemeenten ..	—	—	—	—	—
Hypotheekbanken	—	200	200	—	—
Bank- en kredietinstellingen	—	—	—	35	—
Industrie	211	—	211	957	—
Scheepvaart	—	—	—	—	—
Kerkelijke en liefdadige instellin- gen	497	—	497	187	—
Handel	—	—	—	—	—
Diversen	50	200	250	397	—
Algemeen totaal	43.858	400	44.258	13.983	—
w.o. overheidssector	43.100	—	43.100	12.407	—
Bank v. Nederl. Gemeenten private sector	758	400	1.158	1.576	—

¹⁾ Reële bedragen volgens stortingsdatum.

²⁾ De bedragen der niet uitgelote obligaties c.q. pandbrieven, welke afosbaar werden gesteld, zijn niet bekend.

³⁾ Volgens datum van betaalbaarstelling.

⁴⁾ Bron: Statistisch bulletin van het C.B.S.

GROOT PRODUKTIE- EN DISTRIBUTIEBEDRIJF

op het gebied van levensmiddelen en
gebruiksartikelen, gevestigd in een
der grote steden in het westen des
lands, met een personeelsbezetting
van ± 1200 werknemers, w.o. ± 110
administratieve medewerkers,

vraagt een

HOOFDADMINISTRATEUR

Zijn taak zal hoofdzakelijk bestaan uit
het coördineren van de administratie
der bedrijfsonderdelen, het geven van
richtlijnen ten aanzien van inrichting
en organisatie en het verstrekken van
bedrijfseconomische adviezen aan de
directie. Verlangd wordt een goede prak-
tische en theoretische kennis, diploma
M.O., S.P.D. of vergevorderde account-
antsstudie; leeftijd boven 30 jaar.
Kandidaten zullen eventueel worden
uitgenodigd voor een psychologisch
onderzoek.

Eigenhandig (niet met ballpoint) geschreven
brieven met volledige inlichtingen over leef-
tijd, opleiding en praktijk en vergezeld van
twee recente pasfoto's (van voren en opzij)
voor 24 dec. a.s. aan de **Nederlandse
Stichting voor Psychotechniek**, Witte-
vrouwenkade 6, Utrecht, onder nummer
E.S.B. 10570.

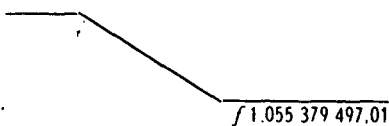
(Advertentie)

DE TWENTSCHE BANK N.V.

Gecombineerde Maandstaat op 30 november 1956

Kas, Kassiers en Dag- geldleningen . . . f	60.520.257,95
Nederlands	
Schatkistpapier . . .	385.000.000,-
Ander Overheidspapier . . .	40.194.195,97
Wissels	17.769.154,34
Bankiers in Binnen- en Buitenland	43.407.843,29
Effecten, Syndicaten en Waarden	53.584.020,52
Prolongaties en Voor- schotten tegen Effecten . . .	35.790.722,84
Debiteuren	407.394.303,35
Deelnemingen (incl. Voorschotten)	6.718.998,75
Gebouwen	5.000.000,-
	<u>f 1.055.379.497,01</u>

Kapitaal . . . . . f	49.000.000,-
Reserve	20.500.000,-
Bouwreserve	1.000.000,-
Deposito's op Termijn	265.376.340,55
Crediteuren	676.770.360,66
Geaccepteerde Wissels	1.119.924,66
Door Derden	
Geaccepteerd	1.127.610,70
Overlopende Saldi en Andere Rekeningen	40.485.260,44

Beschikbare kracht

JURIST

25 jaar, zijn militaire dienstplicht vervuld hebbende, in opleiding voor academisch gevormd belasting-consulent, zoekt een hem passende werkkring. Br. no. E.-S.B. 42-2, Postbus 42, Schiedam.

Inbinden Jaargang 1956

Evenals vorig jaar stellen wij onze abonnees in de gelegenheid een band te bestellen voor de 41e jaargang, en wel tegen de ongewijzigde prijs van f 4,25 per stuk. In het nummer van 19 december a.s. zal een bestelkaart worden gelegd en wij verzoeken de abonnees die over een band willen beschikken, deze bestelkaart ten spoedigste aan ons toe te sturen. De aflevering kan dan op veler verzoek vroeger plaats vinden dan vorig jaar.

Administratie
N.V. Koninklijke Ned.
Boekdrukkerij
H. A. M. ROELANTS
Lange Haven 141,
Schiedam

PHs. VAN OMMEREN N.V.

gevestigd te Rotterdam.

Uitgifte van

**f. 10.500.000.- niet-royeerbare certificaten
aan toonder van gewone aandelen**

in stukken van f 1000.-

ten volle delende in de resultaten van 1 januari 1957 af.

Ondergetekenden berichten, dat de **inschrijving** op bovengenoemde uitgifte, uitsluitend voor houders van aandelen en certificaten PHs. van Ommereen N.V., zal zijn opengesteld bij hare kantoren te ROTTERDAM, AMSTERDAM en 's-GRAVENHAGE op

VRIJDAG 21 DECEMBER 1956

van des, voormiddags 9 tot des namiddags 4 uur,

tot de koers van **175%**

op de voorwaarden van het prospectus d.d. 11 december 1956. Prospectussen en inschrijvingsbiljetten, alsmede afdrucken van de voorwaarden van administratie en - in beperkt aantal - van het jaarverslag over 1955 en van de statuten zijn bij voormelde kantoren verkrijgbaar.

Rotterdamsche Bank N.V.
Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V.

Bij de Dienst der Havens en Handelsinrichtingen (Beheer Zeehaven) der Gemeente Amsterdam bestaat de mogelijkheid tot plaatsing van een

DOCTORANDUS IN DE ECONOMIE

ter vervulling van de functie van Adjunct-Econoom.

Enige ervaring in documentatie en research-werk strekt tot aanbeveling.

Leeftijd bij voorkeur niet boven 30 jaar. Salaris naar gelang van leeftijd en ervaring. Kindertoelage en eventuele verplaatsingskosten, volgens gemeentelijke regeling.

Sollicitaties onder no. 3458 met foto en uitvoerige inlichtingen ten spoedigste te richten tot de Directeur der Gem. Personeelsvoorziening, Sarphatistraat 92, Amsterdam (C.).

N.V. TERNEUZENSCH
SCHEEPSBOUW MAATSCHAPPIJ
Terneuzen

vraagt wegens pensionering van de tegenwoordige functionaris een

ADMINISTRATEUR

Men zoekt hiervoor een ervaren kracht die de gehele leiding van de boekhouding en bedrijfsadministratie op zich kan nemen. Hiervoor is een goede theoretische en praktische kennis, voornamelijk op het gebied van de moderne bedrijfsadministratie, noodzakelijk.

Opleiding M.O. of vergevorderde accountantsstudie, eventueel S.P.D.

Leeftijd 35 à 40 jaar.

Kandidaten zullen eventueel worden uitgenodigd voor een psychologisch onderzoek.

Eigenhandig (niet met ballpoint) geschreven brieven met volledige inlichtingen over leeftijd, opleiding en praktijk en vergezeld van twee recente pasfoto's (van voren en opzij) voor 21 dec. a.s. aan de Nederlandsche Stichting voor Psychotechniek, Witte-vrouwenkade 6, Utrecht, onder nummer F.S.B.21649.

Maak gebruik van de rubriek

„VACATURES”

voor het oproepen van sollicitanten voor leidende functies. Het aantal reacties, dat deze annonces ten gevolge hebben, is doorgaans uitermate bevredigend; begrijpelijk: omdat er bijna geen grote instelling is, die dit blad niet regelmatig ontvangt en waar het niet circuleert!

Bij grote onderneming in de landbouwindustriële sector is plaats voor een:

Hoofd van de afdeling Kredietbewaking

Gedacht wordt aan een ervaren administratief goed onderlegde kracht, die:

- in staat is zelfstandig de kredietverlening te beoordelen;
- voorts op een zakelijk juiste wijze het contact dienaangaande kan onderhouden met haar uitgebreide afnemerskring en filiaalbedrijven;
- de directie kan adviseren over de te verlenen kredieten.

Theoretische opleiding tenminste S.P.D. Leeftijd van 35 tot 45 jaar.

Belanghebbenden worden verzocht een uitvoerige sollicitatie met pasfoto te zenden onder no. E.S.B. 42—1, postbus 42, Schiedam.

Bij het Bureau van Statistiek der Gemeente Amsterdam kan worden geplaatst een

ACADEMICUS IN DE RANG VAN REFERENDARIS

Vereist wordt het doctoraal-examen, bij voorkeur in de faculteit der wis- en natuurkunde, statistische ervaring en belangstelling voor economische en/of sociologische vraagstukken.

De te benoemen functionaris zal o.m. worden belast met vraagstukken van wiskundig-statistische aard. Een grondige kennis der wiskunde is derhalve ook voor sollicitanten met een andere studierichting dan wis- en natuurkunde vereist.

Salaris afhankelijk van opleiding en ervaring nader overeen te komen. Kindertoelage en vergoeding van pension-, reis- en verhuiskosten volgens de gemeentelijke regeling.

Sollicitaties onder no. 346 vóór 1 januari 1957 te zenden aan de Directeur der Gem. Personeelsvoorziening, Sarphatistraat 92, Amsterdam (C.).

Mededeling:

Wij maken U er op attent, dat met „ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN” van **19 december** jaargang 1956 wordt afgesloten.

(Advertentieopdrachten voor dit nummer dienen uiterlijk 15 december v.m. in ons bezit te zijn).

Adv. afd.

„ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN”

Postbus 42, Schiedam - Tel. 01800-69300

Toestel 3

N.V. Koninklijke Nederlandsche Petroleum Maatschappij

Gestigd te 's-Gravenhage

★

De Raad van Commissarissen en de Directeuren van de N.V. KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE PETROLEUM MAATSCHAPPIJ hebben besloten een interimdividend uit te keren van f 1,50 per aandeel (f 20 nominaal) op rekening van het te verwachten dividend over het boekjaar 1956.

Dit interimdividend bedraagt - na aftrek van 15% dividendbelasting - f 63,75 per bewijs van 50 aandelen en f 6,375 per bewijs van 5 aandelen en is van **vrijdag 4 januari 1957** af betaalbaar bij de onderstaande bankinstellingen in binnen- en buitenland tegen inlevering van dividendbewijs No. 110.

Tot het interimdividend op de aandelen ingeschreven in het Nederlandse Register van Aandeelhouders te Amsterdam zijn diegenen gerechtigd te wier name die aandelen in dat register staan ingeschreven op **woensdag 9 januari 1957** bij sluiting van de kantoren. Aan deze aandeelhouders zullen doof de Gemachtigde voor de Overdrachten, de Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V. te Amsterdam, uiterlijk 31 januari 1957 cheques worden toegezonden voor het aan hen toekomende interimdividend ad f 1,50 minus 15% dividendbelasting = f 1,275 per aandeel.

Houders van aandelen ingeschreven in het Nederlandse Register van Aandeelhouders te Amsterdam, die gerechtigd zijn het dividend zonder inhouding van Nederlandse dividendbelasting te ontvangen, dienen het bewijs hiervan, met gebruikmaking van de hiervoor voorgeschreven formulieren, tijdig aan de Gemachtigde voor de Overdrachten in te zenden.

Amsterdam	Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V. Kas-Associatie N.V.
Rotterdam	Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V. Van der Hoop, Offers & Zoon
's-Gravenhage	Nederlandsche Handel-Maatschappij, N.V. Schill & Capadose
New York	The Chase Manhattan Bank
Londen	N. M. Rothschild & Sons
Parijs	Lazard Frères & Cie.
Zürich	Crédit Suisse
Brussel	Banque de la Société Générale de Belgique Crédit Lyonnais

's-Gravenhage, 5 december 1956

Schuilt DE vonk in Uw kantoor...?

Wij zijn in onze generatie gewend geraakt aan vooruitgang. Ja, bijna *verwend*; wij beschouwen het als iets vanzelfsprekends.

Maar vooruitgang - op welk terrein ook - is niet iets dat plotseling komt of door één mens gebracht wordt. Vooruitgang is het onafwendbaar logische gevolg en het onstuitbare resultaat van de gemeenschappelijke wil tot betere levensvoorwaarden. De supreme drang naar zelfbehoud van de menselijke gemeenschap.

Daarom... als onze fakkel ontstoken wordt, dan is dat door de tientallen jaren heen altijd weer gebeurd aan de inspirerende vlam die oplaait uit het bedrijfsleven zelf, dat worstelde met de problemen om vooruit te komen. Maar vanaf het ogenblik dat Eli Remington „iets zag” in de schijnbaar zo onpractische uitvinding van een machine die schrijft en die daarmee tot pionier werd van de moderne administratie, zijn de duizenden, ja tienduizenden problemen van het zakenleven waarmee wij dagelijks geconfronteerd werden en de oplossingen - vaak door moeizame research bereikt - niet alleen gebundeld in een schat van ervaring, maar ook als het ware gematerialiseerd in al die hulpmiddelen, apparaten en machines, die thans ook Uw administratie ten goede kunnen komen.

Want in Uw administratie, Uw kantoor, zetelt het brein van Uw bedrijf. Als dat niet *efficient* werkt, dan staat bij U die noodzakelijke vooruitgang stil.

Het is de taak van ons bedrijf Uw bedrijf te dienen en wij kunnen dat, want ons enig belang is U de beste machines en systemen aan te bieden. Wij maken ze alle.

Remington Rand N.V.

FAKKELDRAGERS DER EFFICIENCY

Verkoopkantoren te Amsterdam: Overtoom 263-271 (showroom)

Kalverstraat 3-5) en in Arnhem, Eindhoven, Enschede,

Groningen, Den Haag, Leeuwarden, Maastricht, Roermond,

Rotterdam, Utrecht.